

İÇİNDEKİLER

TUTANAK	X
ÖZET	X
KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ	X

GİRİŞ:

ARAPÇA FARŞÇA ETKİLEŞİMİ VE BUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1. Askerî ve Siyasî Faktörler	X
2. Medenî Faktörler	X
3. Sosyal ve Kültürel Faktörler	X
4. Ekonomik Faktörler	X

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNE GİREN YABANCI SÖZCÜKLERİ KARŞILAYAN "DAHİL" VE "MU 'ARREB" KAVRAMLARI, DAHİL VE MUARREBLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN TARİHÇESİ VE YABANCI SÖZCÜKLERİ TANIMA ÖLÇÜTLERİ

1. Dahîl ve Muarreb Kavramları	X
2. Dahîl ve Muarrebbe İlgili Çalışmaların Tarihçesi	X
3. Dahîl ve Muarreb sözcükleri Tanıma Ölçütleri	X
3. 1. Nakil (Dil Uzmanlarının Rivayeti)	X
3. 2. Ses Uyumu	X
3. 3. Arapça Vezinlere Uymama	X
3. 4. Tarihsel Gerçeklik	X

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM ARAP DİLİNİ GÜNÜMÜZE ULAŞTIRAN TEMEL KAYNAKLAR VE BU KAYNAKLARA GİREN FARŞÇA SÖZCÜKLER

1. Klâsik Arap Şiiri	X
2. Kur'ân	X
3. Hadîsler	X

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALFABETİK SIRAYA GÖRE KLASİK DÖNEMDE ARAP DİLİNE
GİREN FARŞA SÖZCÜKLER, ANLAMLARI VE FARŞA
OLUŞLARIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR X

SONUÇ X

TUTANAK**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Bu çalışma, jürimiz tarafından Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Üye.....
Üye.....
Üye.....
Üye.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum. / / 2005

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Klasik Dönemde Arap Diline Giren Farsça Sözcükler" adlı tezimiz bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte Arapça-Farsça etkileşimi ve bunda etkili olan faktörler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Dahîl ve muarreb kavramları ve bu konudaki çalışmaların tarihçesi işlenmiştir.

İkinci bölümde klâsik dönem Arap dilini günümüze ulaştıran temel kaynaklar yani klâsik Arap şiiri, Kur'ân ve hadisler ile bunlara geçen Farsça sözcükler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde klâsik dönemde Arap diline giren Farsça sözcükler alfabetik sıraya göre anlamlarıyla birlikte verilmiş ve Farsça oluşlarıyla ilgili kaynaklar belirtilmiştir.

Sonuçta çalışma özet bir şekilde değerlendirilmiştir

ABSTRACT

Our thesis called as “ the Persian words which joined into the Arabic language in the classical Period” is formed by an entry, three parts and a conclusion.

In the entry, there is information about Arabic Persian interaction and the factors which are affective on this.

In the first part, *Dahîl* (the interior words of the Arabic language) and *muarreb* (the words that have become Arabic), and the short history of the studies on this subject are given.

In the second part, there is information about the main sources which convey the Classical Period Arabic language to our time, that is Arabic poem, Quran and hadis (the Prophet Muhammed’s sayings), and the Persian words that passed into these.

In the third part the Persian words passed into Arabic language in the Classical Period are given with their meanings in the alphabetical order and the sources which indicates that they are Persian words.

In the conclusion, the study is evaluated briefly.

KISALTMALAR

a. g. e.	Adı geen eser
a. mlf.	Aynı mellif
a. y.	Aynı yer
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
c.	Cilt
H.z.	Hazreti

Krş.	Karşılaştırım
m.ö.	Milattan önce
m.s.	Milattan sonra
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
sy.	Sayı
trc.	Tercüme,
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
v.dğr.	Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Her dilin sözdağarcığını oluşturan sözcükler yerli ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılır. Bir dilin kendisine ait olan, kökeni o dilde bulunan, başka bir dilden alınmayan sözcükler yerli; toplumlar arasında meydana gelen çeşitli etkileşimlere bağlı olarak bir dilin sözvarlığına başka bir dilden giren sözcükler de yabancı olarak kabul edilir. Yabancı sözcükler, Arap dilcileri tarafından çoğunlukla *dahil* veya *muarreb* olarak adlandırılır.

Araplar tarih boyunca çeşitli milletlerle kurmuş oldukları askerî, ekonomik, siyasal, sosyal dinsel ve kültürel ilişkiler sonucunda bu milletlerin dillerinden bir takım sözcükler almışlardır. Gerek ilk filolojik

çalışmalar olarak kabul edilen "*Ġaribu'l-Kur'ân*" ve "*Ġaribu'l-Hadîs*" yazarları, gerekse başta ünlü dil âlimi Sîbeveyh (ö. 180 / 796) olmak üzere erken dönem Arap dilcileri bu tür sözcükleri inceleme konusu yapmışlardır.

Klasik dönemde Arap diline "muarreb" veya "dahîl" sözcükler arasında Farsça kökenli olanlar en büyük oranı teşkil etmektedirler. Buna rağmen bildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu sözcüklerle ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak için hazırladığımız tez bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Tezimizin girişinde Arapça-Farsça etkileşimi ve bunda etkili olan askerî, siyasî, medenî, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Arap diline giren yabancı sözcükler bağlamında "muarreb" ve "dahîl" kavramları analiz edilmiş ve konunun tarihçesi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde klâsik Arap dilini günümüze ulaştıran en önemli üç kaynak olan klâsik Arap şiiri, Kur'ân ve hadîslerdeki Farsça sözcükler konusu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde klâsik dönemde Arap diline giren Farsça sözcükler alfabetik sıraya göre düzenlenmiş, bu sözcüklerin karşılıklarına anlamları yazılmış ve Farsça oluşlarıyla ilgili kaynaklar dipnotlarda verilmiştir. Sonuçta ise yapılan çalışmanın özet bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın teknik boyutu ve metodu ile ilgili şu hususları belirtmekte fayda görüyoruz:

- 1) Yumuşak bir transkripsiyon sistemi uygulanmış; bu konuda Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) baz alınmıştır.
- 2) Yazımda Arapça sözcüklerin okunuşları dikkate alınmıştır.
- 3) Aynı sözcük birden fazla şiir veya hadis kaynağında geçiyorsa bunlardan bir tanesiyle yetinilmiştir.
- 4) Üçüncü bölümde alfabetik sıraya göre verilen sözcükler arasında daha önce örnek verilen bazı sözcükler de bulunabilir.

5) Bazı sözcükler yer aldıkları şiir beyti, hadis cümlesi ve Kur'an ayetiyle birlikte zikredilmiştir.

Bu çalışmamızı hazırladığımız süreç boyunca önerilerde bulunup bana rehberlik eden danışmanım Doç. Dr. Kadri YILDIRIM'a ayrıca kaynak bulmamda yardımların esirgemeyen hocam Doc. Dr. Faruk BOZGÖZ'e teşekkürlerimi sunarım.

MELEK OK

Diyarbakır 2005

GİRİŞ

ARAPÇA-FARŞÇA ETKİLEŞİMİ VE BUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Dilcilere göre Arapça'nın yabancı dillerden aldığı sözcükler arasında Farsça asıllı olanlar en büyük oranı teşkil etmektedir.¹ Bunun çeşitli nedenleri aşağıda belirtilmiştir²

¹ Bk. Edey Şîr, *Mu'cemu'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Muarrebe*, Beyrut, 1990, s. 3; Muhammed Hasan Abdulazîz, *et-Ta'rib fi'l-kadîmi ve'l-hadis*, Kahire, 1990, s. 22; Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Muarreb*, nşr.: F. Abdurrahîm, Dimeşk, hendek kelimesi için s. 279; sûr kelimesi için s. 382.

1. Askerî ve Siyasî Faktörler

Araplarla Farisler arasında derin dilsel etkileşimi beraberinde getiren ciddi askerî ve siyasî ilişkiler milâdî 279-309 yılları arasında hükümdarlık yapan II. Sâbûr ile başlamış ve İslâmî fetihlere kadar gelişerek devam etmiştir. Bahreyn, Hecer ve daha güneydeki Abdulkays kabilesinin toprakları üzerinde nüfuz kurmaya başlayan II. Sâbûr, Irak ve Şam yörelerinde bulunan Bekr, Tağlib ve Benû Hanzala kabilelerine ait toprakları da alarak Bekr kabilesinden esir aldığı Araplar'ı İran'ın Kirman şehrine; Benû Hanzala esirlerini de Ahvâz'a nakletmiştir.³ Araplar'la Farisler arasında daha çok Mısır, Şam, Irak ve Cezîre mntıklarında yoğunlaşan bu tür askerî ve siyasî ilişkiler, kaçınılmaz olarak Arapça'nın Farisçe'dan bu alanlarla ilgili çok sayıda sözcük iktibasına da yol açmıştır.⁴

2. Medenî Faktörler

Fars İmparatorluğunun adı hep medeniyetle birlikte anılmaktadır. Bu medeniyet başta inşaat, mimari, giyim-kuşam, yiyecek-içecek, kozmetik ve musîkî olmak üzere birçok alanda kendini hissettirmiştir. Araplar bu imparatorluğa sürekli gıpta ile bakmışlardır. Bu gıpta onlarda bu imparatorluğun dilindeki bazı sözcükleri kendi günlük konuşmalarında ve şiirlerinde kullanmayı bir tutku hâline getirmiştir. Muneccid bu hususta sosyolojinin “medeniyetçe zayıf olanların bu alanda güçlü olanları taklit

² Geniş bilgi için bk. Kadri YILDIRIM, "Klâsik Dönemde Arap Diline Giren Yabancı Sözcükler – Hadisler Bağlamında bir Örnek-", *Dinî Araştırmalar*, cilt: 5, sayı: 14, Eylül-Aralık 2002, Ankara, s. 79-81.

³ Geniş bilgi için bk. İzzuddîn Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, Beyrut, ts., I, 392-394.

⁴ Bk. Corcî Zeydân, *Târîhu'l-luğati'l-Arabîyye*, Mısır, 1904, s. 29-30.; Salahuddîn el-Muneccid, *el-Mufasssal f'l-elfâzi'l-Fârisîyyeti'l-mu'arreb*, Beyrut, 1975, s. 17.

etme” prensibinin geçerliğine dikkat çekmekte ve Araplar’ın kendi çocuklarına bazı Farsça isimler verme alışkanlıklarını da bu prensip çerçevesinde değerlendirmektedir.⁵

Erken dönemlerden başlamak üzere dilcilerin Araplar’daki bu taklidin farkına vardıklarını görüyoruz. Örneğin Câhız Medine’ye gelen bazı Farşlar’ı örnek vererek Medinelilerin kendi dillerinde de karşılıkları olan bazı nesnelere Farsça isimlerini kullandıklarına dikkat çekmekte ve bunu; “onların sözcüklerine yapıştılar, asıldılar” şeklinde pekiştirici bir tarzda ifade etmektedir.⁶ Suyûtî (ö. 911 /1505), “Arap Dilinde Karşılığı Olan Arapçalaştırılmış Kelimeler” başlığı altında konu üzerinde durmakta ve karşılıkları Arapça’da da bulunmakla birlikte Araplar’ın aldıkları çok sayıda Farsça kökenli sözcüklere yer vermektedir.⁷

3. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Araplarla Farşlar arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin kurulmasında en önemli köprü görevini milâdî III. Yüzyılda kurulan Hîre krallığı yapmıştır. İraniiler tarafından bazı Arap kabilelerine kurdurulan bu krallık, zamanla Farşlar’a ait sosyal ve kültürel değerlerin Arap kavmine yansımada ve bu alanlarla ilgili birçok Farsça sözcüğün Arap diline girmesinde bir tampon görevini görmüştür.⁸ Kûfe’ye üç mil kadar uzaklıkta kurulan ve Farşlar’la haşır-neşir olan bu Arap krallığı, değişik amaçlarla

⁵ Geniş bilgi için bk. Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 18-20

⁶ Bk. Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, nşr.: Hasan es-Sendûbî, Beyrut, 1993, I, 34-35.

⁷ Bk. Abdurrahman b. Ebûbekir es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ulûmi’l-luğa ve envâiha*, nşr.: Muhammed Ahmed Câde’l-Mevlâ ve dğr., I, 283-284.

⁸ Geniş bilgi için bk. Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu’l-İslâm*, Beyrut, 1991, I, 31-37.

buraya gelen şâir, edip ve diğer bir takım Arapların uğrak merkezi hâline gelmiştir. Örneğin Nadr b. Hâris(ö. 2 / 624) bu krallığı ziyaret ederek burada başta Rüstem ve İsfendiyâr olmak üzere Farsların efsanevî kahramanları ile ilgili masalları öğrenerek Mekke'ye dönüşünde bunları Kureyşlilere anlatırdı.⁹ Başta A'shâ(ö. 7 / 629) ve Hassân b. Sâbit(ö. 54 / 674) olmak üzere bazı Arap şâirleri Hîre'ye giderek buradaki krallar için nazmettikleri methiyeleri inşâd eder, burada öğrendikleri Farsça sözcükleri dönüşlerinde nazmettikleri şiirlerinde zikrederlerdi.¹⁰ Bunun yanısıra Hîre krallığında resmi görevler üstlenen bazı şâirlerden de söz edilmektedir. Bunların başında İyâd kabilesinden Lakît b. Yâ'mer (ö. m. 380) ile İbâd kabilesinden Adiy b. Zeyd (ö. m. 590) gelir. Bunlar hem Farsça'yı öğrenmiş, hem de bu dilden Arapça'ya çeviri yapma görevini üstlenmişlerdir. Özellikle Adiy b. Zeyd şiirlerinde çok sayıda Farsça sözcük kullanmıştır.¹¹

Araplarla Farslar arasında Câhiliye döneminden başlayarak İslâm'dan sonra da devam eden evlilikler de Farsça sözcüklerin Arap diline girmesinde etkili olmuştur. Başta Bahreyn ve Hecer olmak üzere bazı Arap toprakları üzerinde hâkimiyet kuran Farsların buralara çok sayıda kadın da getirdikleri ve bu kadınların Araplarla evlendikleri nakledilmektedir. İbn Nedîm(ö. 438 / 1047), Ebû Hasan el-Medâinî'nin Mecûsî Fars kadınlarla evlenen Araplara dair bir kitap bile yazdığını kaydetmektedir ki¹², bu da bu evlilik olaylarının münferid olmaktan çıkıp ciddî bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Muneccid gerek bu kadınların, gerekse İslâmî dönemlerde

⁹ Bk. Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, nşr.: Mustafa es-Sakkâ ve dğr., Mısır, 1936; I, 321, 384; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, 1995, VIII, 33.

¹⁰ Bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22 vd.

¹¹ Krş. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut, 1992, II, 94, 100-106; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22.

¹² Bk. Ebû Ya'kûb Muhammed b. İshâk b. Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut, 1994, s. 131.

Araplarla evlenen diğer Fars kadınlarının Arap diline birçok Farça sözcüğün girmesinde rol oynadıklarını belirtmektedir.¹³

4. Ekonomik Ekonomik Faktörler

Yılın belli aylarında Arabistan'da kurulan çeşitli panayırlar Farsların da dikkatini çekmiştir. Nevfel b. Abdumenâf'ın Kısra Pervîz ile karşılıklı ticarî ilişkilere dair bir sözleşme yapması ve Kısra'nın bu sözleşme çerçevesinde ticaret kervanlarını Ukkâz panayırına göndermesi bunun tipik örneklerinden biridir.¹⁴ Kuşkusuz bu tür ekonomik ve ticarî ilişkiler de Araplar'ın Farsça'dan sözcükler iktibâs etmelerinde etkili olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNE GİREN YABANCI SÖZCÜKLERİ KARŞILAYAN "DAHİL" VE "MU 'ARREB" KAVRAMLARI, DAHİL VE MUARREBLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN TARİHÇESİ VE YABANCI SÖZCÜKLERİ TANIMA ÖLÇÜTLERİ¹⁵

¹³ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 22.

¹⁴ Bk. Ebu'l-Fadl İvadullah, *Mekke fi asri ma kable'l-İslâm*, Riyâd, 1981, s. 134; Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 21.

¹⁵ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Kadri YILDIRIM, *Sözcükbilim*, Diyarbakır, 2003, s. 10 vd.

1. Dahîl ve Muarreb Kavramları

İbn Manzûr bir yere girme anlamını ifade eden "d-h-l" kökünden türeyen *dahîli*, "*Arap dilinden olmadığı hâlde bu dile giren*" şeklinde tanıtmaktadır.¹⁶ " 'A-r-b" kökünden türeyen "*mu 'arreb, önceleri herhangi bir dilde bir takım anlamlar için konulmuş iken, daha sonra Arapların kendi dillerinde kullandıkları yabancı sözcükler*"¹⁷ şeklinde tanımlanmaktadır.

İbn Dureyd'in "dahîl" terimini " 'Arabî"(Arapça)nin karşılığı olarak kullandığı görülmektedir. Örneğin *تَوْر* (elçi veya su kabı) sözcüğünden bahseden bu ünlü dilci, "bu sözcük Arabîdir; bazıları ise bunun dahîl olduğunu söylemişlerdir"¹⁸ ifadesini kullanmaktadır. Hafâcî de *بَيْر* (kaplan) sözcüğüyle ilgili olarak bunun "dahîl" olduğunu belirtmektedir.¹⁹ Yazarın *صَوْلْجَان* (baston) için "muarreb"; *بِسْت* (bir şehir adı) için de "a 'cemî" terimini kullanmasından²⁰, onun dahîl, mu 'arreb ve a 'cemî terimlerini aynı anlamda kullandığı anlaşılmaktadır. İbn Manzûr'un da bu üç terimi aynı anlamda kullandığı görülmektedir. Örneğin *بُخْت* sözcüğünün kökeniyle ilgili görüşünü belirtirken bunun için "dahîl", "a 'cemî", ve "muarreb" terimlerini birlikte kullanmıştır.²¹ Suyûtî ise, "mu 'arreb için

¹⁶ Bk. Muhammed b. Mekrem b. Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, Beyrut, 1990, XI, 241, "d -h- l".

¹⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 268.

¹⁸ İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, Haydarabêd, 1355, II,4.

¹⁹ Bk. Şihabuddîn Ahmed el-Hafâcî, *Şifâu'l-ğalil fîma fî kelâmi'l-Arab mine'd-dahîl*, Beyrut, ts. s. 40.

²⁰ Bk. Hafâcî, *Şifâu'l-ğalil*, s. 7.

²¹ Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, II, 9, "b-h-t".

dahîl ismi de kullanılmaktadır"²² diyerek bu iki terimin eşanlamlı olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Buna göre Arap diline giren yabancı sözcükleri karşılamak üzere kullanılan "dahîl" ve "mu 'arreb" terimlerinin klasik dönem Arap dilcileri tarafından eşanlamlı olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu iki terimi geniş bir şekilde tahlil eden es-Sînî, bunlar arasında nüans derecesinde de olsa bir farkın bulunduğunu ifade etmektedir. Sînî'nin bu konuda vardığı sonuca göre "mu 'arreb" genellikle Arap dilinin kendi ses uyumu ve vezinleri dikkate alınmak suretiyle değiştirilerek Arapçalaştırılan sözcükleri karşılarken; "dahîl", ister değişikliğe uğrasın ister uğramasın, Arap diline giren bütün yabancı sözcükleri karşılamaktadır.²³ Bobo da benzer bir mukâyesede bulunmaktadır.²⁴

2. Dahîl ve Muarrebile İlgili Çalışmaların Tarihçesi

Arap dilcilerinin çok erken bir dönemde yabancı sözcükleri inceleme konusu yaptıkları görülmektedir. Bu incelemelerin bir kısmı muhtelif eserler içerisinde bölümler hâlinde, bir kısmı da müstakil eserler şeklinde kendini göstermiştir.²⁵

²² Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 269.

²³ Bk. el- Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, nşr.: Osmân Mahmûd es-Sînî, I, 53 (nâşirin önsözü).

²⁴ Bk. Mes'ûd Bobo, *Fî Fıkhi'l-luğa'l-Arabiyye*, Dimeşk, 1995, s. 166, 173-174.

²⁵ Bu konuda müstakil çalışmaları olan dilciler ve eserleri kronolojik olarak şunlardır.

1- Ebû Mansûr Mevhûb el-Cevâlikî (ö. 540/1145).	el-Mu 'arreb mine'l-keîâmî'l-
'acemî 'alâ hurûfî'l-mu 'cem.
2- Ebû Muhammed Abdullah b. Berrî (ö.582/ 1187).	Hâşiyetu İbn Berrî 'ale'l-Mu 'arreb.
3- Abdullah b. Muhammed el-Bişbişî (ö. 820/ 1417).	et-Tezyîl ve't-tekmîl lima's-tu 'mile
mine'l-lafzi'd-dahîl.
4- Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî(ö. 911 / 1500).	el-Muhezzeb fima vaka 'a fi'l-Kur'ân
mine'l-mu 'arreb.

Mu 'arreb sahasında yazılıp günümüze ulaşan ilk müstakil eser olan "el-Mu 'arreb" in sahibi Cevâlikî (ö. 540 / 1145)' den çok önceleri bazı Arap dilcileri bu konuyu muhtelif eserlerinde "bâb" veya "fasıl" şeklinde incelemişlerdir. Burada gerek Cevâlikî' den önce gerekse sonra gelen kimi dilcilere ve eserlerinde konuyu nasıl işlediklerine işaret etmek istiyoruz.

-
5- Muhammed b. Ahmed el- 'Alâî (ö. 918 / 1512).	Câmi 'u't-ta 'rib bi't-takrîbi'l-karîb.
6- İbn Kemâl (ö. 940 / 1533).	Risâlutu't-ta 'rib.
7- Abdurreşîd b. Abdussabûr el-Huseynî (ö. 1068 / 1658).	el-Mu 'arrebâtu'r-Reşîdiyye.
8- Ahmed b. Muhammed el-Hafâcî (ö. 1069 / 1659).	Şifâu'l-ğalîl fi kelâmi'l- 'Arab mine'dahîl.
9- Antakyalı Mustafa Remzî (ö. 1100 / 1689).	Nufûzu'l-lisân ve 'ukûdu'l-hisân.
10- Muhyiddîn Muhammed el-Munşî (ö. 1101 / 1593).	Usûlu't-takrîb fi't-ta 'rib.
11- Muhammed el-Emîn el-Muhibbî (ö. 1111 / 1699).	Kasdu's-sebîl fima fi'l-luğati'l- 'Arabiyye mine'd-dahîl.
12- Muhammed en-Nihâlî el-Halebî (ö. 1186 / 1772).	et-Tirâzu'l-muzehheb fi beyâni'l-elafzi'l-muvelled.
13- Reşîd 'Atiyye (ö. 1316 / 1898).	ed-Delîl ilâ murâdifil- 'âmî ve'd-dahîl.
14- Tâhir b. Sâlim ed-Dimeşki (ö. 1337 / 1919).	et-Takrîb li usûli't-ta 'rib.
15- Ahmed İsâ (ö. 1365).	et-Tehzîb fi usûli't-ta 'rib.
16- Muhammed Salâhuddîn el-Kevâkibî.	el-Kelimâtu'd-dahîle ale'l- 'Arabiyyeti'l-asliyye.
17- Eddey (veya Eddâ) Şîr.	el-Elfâzul'l- 'Arabiyyetu'l-mu 'arreb.
18- Salâhuddîn el-Muneccid.	el-Mufasssal fi'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu 'arreb,
19- Mar A. Afram.	el-Elfâzu's-Süryâhiyye fi'l-me 'âcimi'l- 'Arabiyye.
20- Tubyâ el-Anîsî.	Tefsîru'l-elfâzi'd-dahîle fi'l-luğati'l- 'Arabiyye me 'a zikri aslihâ bi hurûfih.
21- Muhammed Hasan Abdulazîz.	et-Ta 'rib fi'l-kadîm ve'l-hadîs.

Mehmet YAVUZ mu 'arreb kelimelere ilişkin yazılmış eserlerle ilgili bir makalesinde Arapça'daki yabancı kelimelerin tespitiyle ilgili çalışmaların hicrî I. asrın ilk yarısına kadar götürmenin mümkün olduğunu, bu husustaki çalışmaların ilkinin İbn Abbâs (ö. 68 / 687)' in "Ğarîbu'l-Kur'ân" adlı eseri olduğunu ve mu 'arreb ile ilgili eserlerin ortaya çıkış =amacının Kur'ân'ın doğru anlaşılmasını sağlamak olduğunu kaydetmektedir. Bk. Yavuz, "Mu 'arreb Kelimelere Dair Yazılmış Eserler Sözlükler", *Nüşa*, Yıl: 1, sayı: 2, Ankara (Yaz 2001), s. 112 vd.

İlerde sözcüklerin çoğalmasa yöntemlerinden biri olarak "Ta'rîb" konusu üzerinde ayrıca duracağız.

1- Sîbeveyh (ö. 182 / 798): Yazar "*el-Kitâb*" adlı ünlü eserinde Arapça'ya giren yabancı sözcükler konusu üzerinde durmakta ve ağırlıklı olarak Farsça'dan oluşun bu sözcüklerin Arapçalaştırılırken ne tür değişikliklere uğradıklarını açıklamaktadır. Sözcüklerin değişikliğe uğramalarını diller arası alfabe farklılığına dayandıran yazar, bu değişiklikleri Őu dört kısma ayırmaktadır:²⁶

- a) Harf değişikliği: Farsça'daki سَرْد (soğuk)'in صَرْد oluşu gibi.
- b) Hareke değişikliği: Farsça'daki دَسْتُور (kural)'un دُسْتُور oluşu gibi.
- c) Harf ilavesi: Farsça'daki بُت (put) kelimesinin بُد olması gibi.
- d) Harf düşmesi: Farsça'daki شاهبُور kelimesinin سَابُور olması gibi. Bu son örnekte harf düşmesiyle beraber harf değişikliği de vardır.

2- Câhız (ö. 255 / 869): Yazar, "*el-Beyân ve't-tebyîn*" adlı ünlü eserinde Medîne, Kûfe ve ve Basra Araplarının buralara gelen Farpların dillerine büyük ilgi duyduklarına işaret etmekte ve bazı nesnelere isimleri kendi dillerinde olmasına rağmen bunları bırakıp Farsça karşılıklarını kullandıklarını belirtmektedir. Örneğin Medîneliler karpuzun kendi dillerindeki ismi olan بطيخ yerine خربز ismini kullanmaya başlarken, Basralılar da kendi dillerinde dörtyol anlamında kullandıkları چهارسُو yerine مُرَبَّع sözcüğünü kullanmışlardır.²⁷

²⁶ Kategorize edilen bu değişiklikler için bk. , Ebû Bişr 'Amr b. Osmân Sîbeveyh, *el-Kitâb*, nşr.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut, 1966, IV, 305 vd.

²⁷ Bk. Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 80.

3- İbn Kuteybe (ö. 276 / 889): Yazar "*Edebu'l-kâtib*" adlı eserinde "Bâbu Ma Tekelleme Bihi'l- 'Amme Mine'l-Kelâmi'l- 'Acemiyyi" başlığı altında Arap diline giren bazı sözcükleri tanıtmakta, bunlardan bir kısmının kendi dillerindeki asıllarını belirtmekte, görüşlerini Esmâ 'î ve Ebû 'Ubeyde gibi ünlü dilcilerden yaptığı rivayetlerle desteklemektedir.²⁸ Aşağıda bu tür sözcüklerden bir kesiti listeliyoruz:

<u>Mu 'arreb sözcük</u>	<u>Varsa önceki aslı</u>	<u>Anlamı</u>	<u>Ait olduğu dil</u>
زَرْجُون	زَرْكُون	Şarap	Farsça
سَجَبَل		Ayna	Rumca
بِرْتَسَاء		İnsanoğlu	Nebatîce
كِرْد	كِرْدَنْ	Boyun	Farsça
دَسْت	دَشْت	Çöl, ova	Farsça
جُدَاد	كُدَاد	Düğümlü ip	Nebatîce

4- İbn Dureyd (ö. 321 / 933): Yazar "*Cemheretu'l-luğa*" adlı eserinin "Arapların Dillerine Giren Yabancı Sözcükler.." bölümünde Farsça, Rûmca, Süryânîce ve Nebatîce'den Arap diline giren sözcükler üzerinde durmaktadır. Bunun yanında önceki dilcilerin yabancı saydıkları bazı sözcüklere itiraz etmekte ve buna, Arapça olarak kabul ettiği الْقَزَّ (ham ipek) kelimesini ve diğer bir takım kelimeleri örnek göstermektedir. Bu bölümde yazarın zikrettiği yabancı kökenli sözcüklerden bazıları şunlardır:²⁹

<u>Sözcük</u>	<u>Anlamı</u>	<u>Ait olduğu dil</u>
دَرْبَخَة	Bir şeye kulak vermek.	Süryânîce

²⁸ Bk. İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, Beyrut, 1967, s. 323-331.

²⁹ Bk. İbn Dureyd, *Cemhere*, III,1322 vd.

صِيق	Toz, toprak.	Nebâfice
زُندِيق	Zındık, inkarcı.	Farsça.
بُوصِي	Gemi.	Farsça

5- İbn Cinnî (ö. 392 / 1002): Yazar "*el-Hasâis*" adlı ünlü eserinde "Arap Diline Kıyâs Edilebilen Yabancı Sözcükler Arapça'dan Sayılır"³⁰ başlığı altında verdiği طَابَ الخُشْكُنَانُ = *Kuru ekmek güzel oldu* örneğinde "huşkunân" sözcüğünün fâil olmak üzere bir Arapça sözcük gibi irâplana-bildiği için Arapça sözcük dağarcığına girebildiğini kaydetmektedir. Yazar ayrıca "el" takılı olmayan دِيْبَاج (bir tür ipek) sözcüğünün tıpkı Arapça isimler gibi bu takıyı alıp الدِّيْبَاج şekline girdikten sonra bu ve benzerlerinin artık Arapça sayıldıklarını belirtmektedir.³¹

6- Se 'âlibî (ö.429 / 1038): Yazar "*Fikhu'l-luğa ve esrâru'l- 'Arabiyye*" adlı eserinde Arapça-Farsça sözcüklerin mukâyesesi bâbında ağırlıklı olarak Farsça, kısmen de Rumca kelimelerin Arap dilindeki varlıklarına ilişkin görüşlerini açıklamaktadır."Farsçaları Unutulup Arapçaları Kullanılan İsimler" ünvanlı fasılda yazar, içinde الدَّلَال (komisyoncu), اللُّخْخَة (bir koku türü), الكَلْبَتَان (kerpeten) ve المَنْجَنِيْق (mancınık) kelimelerinin de bulunduğu değişik örnekler vermektedir. Ünvanı, "Farslara Mahsus Olup Araplarda Bulunmadığı İçin Arapların Değiştirerek veya Aynen Bırakarak Arapçalaştırdıkları İsimler" olan fasılda içinde şu örneklerin de yer aldığı kelimelerden bir kesit kaydetmektedir: الإِبْرِيْق (ibrik), الكَعْكُ (kek),

³⁰ Bu başlık ve muhtevası için bk. Ebu'lFeth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, nşr.: Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut, 2001, I, 356-367.

³¹ Bk. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I, 356.

الجُلابُ (gül suyu), المِسْكُ (misk). "Bazı Dilcilerin Rûmca'ya Nispet Ettikleri Kelimeler" faslında ise içinde şu kelimelerin de bulunduğu bazı örnekler verilmektedir: المِرْأَةُ (ayna), البَطْرِيقُ (patrik veya komutan), الثَّرِياقُ (panzehir), قَالُونَ (doğru söyledin, haklısın).³²

7- Suyûtî (ö. 911 / 1505): "el-Muzhir" adlı ünlü eserinin 19.bâbını mu 'arreb konusuna ayıran Suyûtî, burada yabancı isimlerin çeşitleri, bir yabancı ismin tanınmasını sağlayan ölçütler, Arapların bazı yabancı kökenli sözcüklerde yaptıkları değişiklikler gibi konuları detaylı olarak işlemekte ve Arapça'ya giren Farsça, Rûmca, Süryânîce, Nebatîce, Habeşçe ve Hintçe sözcüklere ayrı ayrı örnekler vermektedir.³³

3. Dahîl ve Muarreb sözcükleri Tanıma Ölçütleri

3. 1. Nakil (Dil uzmanlarının rivayeti)

Dilciler erken dönemlerden başlamak üzere Arap diline giren yabancı sözcüklerin tanınması konusuna büyük önem vermişlerdir. Kaynaklarda Arapça'nın sözcük aldığı halkların dillerini çok iyi bilen, hatta bir kısmı o dilleri konuşan halklara mensup olan çok sayıda Arap dilcisinden bahsedilmektedir. Örneğin Sîbeveyh, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ezherî ve Cevherî çok iyi Farsça bildikleri gibi; Ebû Hâtim Farsça'nın yanında Süryânîce'yi de çok iyi biliyordu.³⁴ Bu ünlü dilci Arapçalaştırılmış yabancı bir sözcüğün yabancı olduğunu bilmekle kalmamış; onun ilk aslının

³² Bk. Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed es-Se'alibî, , Fikhu'l-luğa ve esrâru'l-'Arabîyye, nşr.: Yâsîn el-Eyyûbî, Beyrut, 1999, s. 337-339.

³³ Bu bâb ve muhtevası için bk. Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 268-293.

³⁴ Cevâlikî, el-Mu 'arreb, s. 21 (nâşirin mukaddimesi).

nasıl olduğunu ve ne tür değişiklikler geçirerek Arap diline girdiğini tespit etmek için de çalışmalar yapmıştır. Örneğin سِجْلَاط (yasemin) kelimesinin aslını araştırırken bunu bir Rûm kadına sormuş, kadın da kendisine bunun aslının سِجْلَاطِس olduğunu bildirmiştir.³⁵ Annesi Nebatî olan Ebû ‘Amr eş-Şeybânî Nebâtîce biliyordu.³⁶

İbn Dureyd, Ezherî, Cevherî ve İbn Manzûr gibi sözlükçüler, eserlerine almış oldukları sözcüklerden yabancı kökenli olanların bu durumlarını belirtmişlerdir. Bunun yanında eserlerinde yabancı sözcüklerle ilgili bölümler açan İbn Kuteybe, Se ‘âlibî, Suyûtî ve daha önce kendilerinden bahsettiğimiz diğer dilcilerden, herhangi bir sözcüğün yabancı kökenli olduğuna ilişkin bize ulaşan bir nakil bizim için delil teşkil etmektedir.³⁷

3. 2. Ses uyumu

Her dilin kendine özgü ses uyumu kuralları vardır. Çeşitli harf ve seslerin bir araya gelip gelemeyeceği noktasında düğümlenen bu uyum kurallarına göre bir dilin sözdağarcığını oluşturan sözcüklerin yerli veya yabancı oldukları tespit edilmiştir. Aşağıda görüldüğü gibi Arap dilcileri konuya bu açıdan da yaklaşmışlardır.

- 1) Arapça bir sözcükte ق-ج harfleri bir arada bulunmaz.
- 2) Arapça bir isimde ن harfinden sonra ر harfi gelmez.
- 3) Arapça bir sözcükte ص-ج harfleri bir arada bulunmaz.
- 4) Arapça bir sözcükte د harfinden sonra ر harfi gelmez.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l- ‘Arab*, XVII, 73.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l- ‘Arab*, X,48, “h-z-r-k”.

³⁷ Cevâlikî, *el-Mu ‘arreb*, s. 21 (nâşirin mukaddimesi).

5) Arapça bir sözcükte *بست* harfleri peş peşe gelmez.

Yukarıdaki kurallara uymayan sözcüklerle karşılaştığı takdirde bunların yabancı olduklarına hükmedileceğini ifade eden Cevâlikî, konuyla ilgili şu örnekleri vermektedir:³⁸

<u>Sözcük</u>	<u>Anlamı</u>	<u>Sözcük</u>	<u>Anlamı</u>
أَجُوق	Kalın boyunlu.	جَلُوبِق	Bir özel isim.
جُوق	Topluluk.	جَرْدُق	Kalın ekmek
نَرْجِس	Nergis	نَرْس	Irak'ta bir köy.
نَرْسِيَان	Bir hurma türü.	نَرْمَق	Yumuşak.
جِصَّ	Tuğla.	صَنْجَة	Ağırlık.
هِنْدَاز	Ölçü.	مُهَنْدِر {س}	Mühendis.
بَسْت	Bahçe	بُسْتَان	Bostan

6) Arapça bir sözcükte *ل* harfinden sonra *ش* harfi gelmez.

أَفْلَش sözcüğünün Arapça olmadığını söyleyen İbn Manzûr, zira Arapça bir sözcükte *lâm* harfinden sonra *şîn* harfinin gelemeyeceğini kaydetmektedir.³⁹

7) Arapça bir sözcükte araları "elif" ile açılmış aynı cinsten iki harf bulunmaz.

قَاقِرَة sözcüğünün bu kuraldan dolayı Arapça olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁰

³⁸ Bk. Cevâlikî, *el-Mu 'arreb*, s. 100.

³⁹ Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, VI, 337, "k-l-ş".

8) ط-ج harfleri Arapça bir sözcükte bir arada bulunmaz.

طاجن ve طيخن sözcüklerinin Arapça olmadıklarını belirten Cevherî, bu kuralı gerekçe göstermektedir.⁴¹

9) Arapça bir sözcükte س ve ذ harfleri bir arada bulunmaz.

Aşağıdaki sözcükler bu kuraldan dolayı yabancı kökenli olarak kabul edilmişlerdir:⁴²

<u>Sözcük</u>	<u>Anlamı</u>	<u>Sözcük</u>	<u>Anlamı</u>
سَبْدَة	Sepet.	أَسْتَاذ	Öğretmen
سَدَاب	Sedef otu.	سَاذِج	Sade, basit.

3. 3. Arapça Vezinlere uymama

Sarf ve nahiv kitaplarında Arap dilinin kendi sözvarlığı içinde yer alan isim ve fiiller için belirlenmiş bir takım vezinler vardır. Dolayısıyla Arap dili vezinlerinden birine uymayan bir sözcükle karşılaşıldığı zaman bunun yabancı olduğuna hükmedilir ki, اِبْرَيْسَم (ipek) ve اَمِين (kabul et!) sözcükleri buna örnektir.⁴³

⁴⁰ Bk. Cevâlikî, *el-Mu 'arreb*, s. 24 (nâşirin mukaddimesi).

⁴¹ Bk. Cevherî, *Sihâh*, VI, 2157.

⁴² Bk. Cevâlikî, *el-Mu 'arreb*, nâşirin mukaddimesi, s. 22.

⁴³ Bk. Bobo, *Fikhu'l-luğa*, s. 176.

3. 4. Tarihsel gerçeklik

Bu gerçeklik daha çok aėdař Arap dilcileri tarafından dikkate alınmaktadır. Bunların başında gelen Corcî Zeydân, Arapça, Farsça ve Sanskritçe'de müşterek kullanılan güzel kokulu maddelerden "misk", "amber" ve "karanfil" örneklerini verirken bunların Sanskritçe asıllı olduklarını tercih etmekte ve buna gerekçe olarak adı geçen maddelerin anayurtlarının Hindistan olmasını göstermektedir.⁴⁴

⁴⁴ Bk. Zeydân, *Târihu'l-luğa*, s. 8-9.

İKİNCİ BÖLÜM KLASİK DÖNEM ARAP DİLİNİ GÜNÜMÜZE ULAŞTIRAN TEMEL KAYNAKLAR VE BU KAYNAKLARA GİREN FARŞÇA SÖZCÜKLER

Araştırmamızın kapsamı klasik dönemde Arap diline giren Farsça sözcüklerle sınırlıdır. Klasik Arap dilini günümüze ulaştıran üç önemli kaynak vardır. Bunlar klasik Arap şiiri, Kur'ân ve hadislerdir. Araplarla Arap olmayan kavimler arasında kurulan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, dinsel vb. ilişkiler sonucunda bu her üç kaynağa da yabancı sözcükler girmiştir.

1.Klâsik Arap Şiiri

Klâsik Arap şiirinden maksat, câhiliye dönemi,İslâmın ilk dönemi, Emeviler dönemi ve Abbasîlerin birinci döneminde icra edilen şiirlerdir. Bunlar içerisinde en fazla Farsça sözcük içerenler câhiliye şiirleridir. Bu dönemin şiirine giren sözcüklerin büyük bir kısmı daha sonraki klâsik dönem şiirlerinde de şu veya bu münasebetle tekrarlanmıştır. Burada câhiliye kesitini vermek istiyoruz. Sözcüklerin anlamlarından sonra yer verdiğimiz şâirleri ve şiir kaynaklarını teknik açıdan kısaltmalı olarak veriyoruz. Bunların ayrıntılı bibliyografyaları çalışmamızın sonunda vermiş bulunuyoruz.

إبريق *ibrik.* Adiy,Dîvân,78; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁴⁵

أرجوان *kırmızı boya.* A'sâ, Dîvân, 313; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁴⁶

⁴⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 120; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I,149.

- أَسْبَدَ *ata tapan.* Tarafe, Dîvân, 206; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁴⁷
- أَلْوَةَ *ud ağacı.* İmruülkays, Dîvân, 60; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁴⁸
- إِيوان *çardak.* A'şâ, Dîvân, 185; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁴⁹
- بُخْت *deve.* Nâbiğa, Dîvân, 236; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁵⁰
- بَرَبَط *ûd.* A'şâ, Dîvân, 293; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁵¹
- بَرِيد *elçi.* İmruülkays, Dîvân, 66; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁵²
- بُسْتَان *bostan.* A'şâ, Dîvân,9; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁵³
- بَد *sancak.* Antere, Dîvân, 56; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁵⁴
- تُبَّان *kısa don.* A'şâ, Dîvân, 191; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁵⁵

⁴⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 112; Şîr, *Mu'cem*, s. 8; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 92.

⁴⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 148; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47.

⁴⁸ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 209; Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 95.

⁴⁹ Tubya Anîsî, *Tefsîru'l-elfâzi'd-dahîle fi'l-luğati'l-'Arabiyye me 'a zikri aslihâ bi hurûfih*, Kahire, 1965.

s. 5; el-Muneccid, *el-Mufassal*, s. 98.

⁵⁰ Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 172.

⁵¹ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 263; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

⁵² Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 275-276; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 102.

⁵³ Şîr, *Mu'cem*, s. 22.

⁵⁴ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 302; Şîr, *Mu'cem*, s. 27; Anîsî, *Tefsîr*, s. 13.

⁵⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 38; Şîr, *Mu'cem*, s. 33; Anîsî, *Tefsîr*, s. 17.

تَوْر	<i>fırın.</i>	Umeyye, Dîvân,73;	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ⁵⁶			
جُمان	<i>inci.</i>	Alkame,Dîvân, 94,	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ⁵⁷			
جَوْهر	<i>cevher.</i>	Antere, Dîvân,87;	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ⁵⁸			
خَنْدَق	<i>hendek.</i>	Nâbiğa, Dîvân,242;	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ⁵⁹			
خُوان	<i>sofra.</i>	Adiy, Dîvân, 85;	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ⁶⁰			
دُهقان	<i>köy reisi.</i>	Bişr, Dîvân, 113;	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ⁶¹			
دِيِياج	<i>ipek.</i>	Zuheyr, Dîvân, 77;	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ⁶²			
رَسَن	<i>ip,yular.</i>	A'şâ, Dîvân, 5;	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁶³

⁵⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 213; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 348. Anîsî'ye göre bu kelime İbrânice'dir. Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s.18.

⁵⁷ Şîr, *Mu'cem*, s. 45; Anîsî, *Tefsîr*, s. 21; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

⁵⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 237.

⁵⁹ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 466; Şîr, *Mu'cem*, s. 57; Anîsî, *Tefsîr*, s. 25.

⁶⁰ Şîr, *Mu'cem*, s. 58; anîsî, *Tefsîr*, s. 25; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 113.

⁶¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 303; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 40; anîsî, *Tefsîr*, s. 29.

⁶² Muhibbî, *a. g. e.*, II, 43; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 115.

⁶³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 337; Şîr, *Mu'cem*, s. 72; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

- زَبْرُجْدُ *zümürüt*. Tarafe, Dîvân, 31; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁶⁴
- سُرَادِقُ *dehliz*. Sellâme, Dîvân, 19; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁶⁵
- سِمْسَارُ *komisyoncu*. A'şâ, Dîvân, 319; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁶⁶
- سُنْبُكُ *toynak*. Tarafe, Dîvân, 111; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁶⁷
- شِطْرَنْجُ *satranç*. İmruülkays, Dîvân, 468; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁶⁸
- طُبُورُ *tambur*. A'şâ, Dîvân, 359; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁶⁹
- فَارِسُ *aslan*. İmruülkays, Dîvân, 175; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷⁰
- فِصْفِصَةٌ *yaş yem*. Evs, Dîvân, 41; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷¹
- فَيْجُ *elçi*. Adiy, Dîvân, 39; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷²

⁶⁴ Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Anîsî, *Tefsîr*, s. 32; Mneccid, *el-Mufassal*, s. 119.

⁶⁵ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 398; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 127.

⁶⁶ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 152.

⁶⁷ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 362; Muhammed b. Mekrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1990, IV, 380.

⁶⁸ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, 414; Şîr, *Mu'cem*, s. 100; Anîsî, *Tefsîr*, s. 41.

⁶⁹ Cevâlîkî, *el-Marreb*, s. 444; es-Sînî, *Kasdu's-sebîl*, II, 265.

⁷⁰ Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 473.

⁷¹ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 339.

⁷² Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 472; Muhibbî, *a. g. e.*, II, 349; Şîr, *Mu'cem*, s. 122.

- قَفِير *ölçek*. Zuheyr, Dîvân, 21; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷³
- كافور *kâfur*. Adiy, Dîvân, 86; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷⁴
- كأس *bardak*. Tarafe, Dîvân, 78, Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷⁵
- كَمِيْت *kahverengi*. Adiy, Dîvân, 74; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷⁶
- كُوب *küp*. Adiy, Dîvân, 67; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷⁷
- لِجَام *gem*. Zuheyr, Dîvân, 22; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷⁸
- مَرزُبَان *reis*. Evs, Dîvân, 105; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁷⁹
- مُسْتَق *cübbe*. A'sâ, Dîvân, 293; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁸⁰
- مِسْك *misk*. A'sâ, Dîvân, 219; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁸¹
- مُوق *mest*. Sellâme, Dîvân, 14; Farsça oluşuyla ilgili kaynak⁸²

⁷³ Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 527.

⁷⁴ Şîr, *Mu'cem*, s. 136; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 544.

⁷⁵ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 381; Şîr, *Mu'cem*, s. 131.

⁷⁶ Şîr, *Mu'cem*, s. 137.

⁷⁷ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 559; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 407.

⁷⁸ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 564; Şîr, *Mu'cem*, s. 141; Abdulazîz, *et-Ta'rîb*, s. 402.

⁷⁹ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 457; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

⁸⁰ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 573; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

⁸¹ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 548; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 467.

⁸² Muneccid, *el-Mufassal*, s. 150.

مُوم	<i>mum.</i>	İmruülkays, Dîvân, 115;	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁸³
نُمرُق	<i>yastık.</i>	İmruülkays, 79;	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁸⁴
نَمَط	<i>at.</i>	Zuheyır, Dîvân, 9;	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁸⁵

2. Kur'ân

Dil alimleri yabancı sözcüklerin Kur'an'da yer alıp almadığı hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Suyûtî bu konuyu "*el-Muhezzeb fîma vaka'a fi'l-Kur'ani mine'l-muarreb*" adlı eserinin önsözünde özlü bir analize tabi tutmuştur. Biz burada daha çok onun analizlerine yer vereceğiz.⁸⁶

Başta İmam Şafi'î (ö. 204/), İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310 /) Ebû Ubeyde Ma'mer b. Musenna (ö. 210 /) Kadı Ebûbekir el-Bakıllanî (404 /) ve Ebu'l-Hasan Ahmed b. Faris (ö. 390 /) olmak üzere çoğu alimler Kur'an'da yabancı sözcüklerin bulunmadığı yönünde görüş belirtmiş ve şu ayetleri delil getirmişlerdir:

= *Anlayasınız diye biz onu Arapça Kur'an olarak indirdik.*⁸⁷

= *Eğer biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık şöyle diyeceklerdi: Ayetleri anlaşılır şekilde açıklanmalı değil miydi?*⁸⁸

⁸³ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, XII, 566; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 577; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 151.

⁸⁴ Şîr, *Mu'cem*, s. 154.

⁸⁵ Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 406.

⁸⁶ Bkz. Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman Ebu Bekir, *el-Muhezzeb fîma vaka'a fi'l-Kur'ani mine'l-muarreb*, nşr.: Semîr Hüseyin Halebî, Beyrut, 1987, s. 21-34.

⁸⁷ Yusuf: 12 / 2.

⁸⁸ Fussilet: 41 / 44

İmam Şafîî Kur'an'da yabancı sözcük vardır diyenlere sert çıkmış, Ebû Ubeyde de Kur'an'ın sadece Arapça olarak indirildiğini söylemiş ve Kur'an'da geçen ilgili bir kelime için "bu Nabatîce'dir" diyenin büyük bir gaf yaptığını ifade etmiştir. İbn Faris de eğer Kur'an'da yabancı sözcüklerin bulunduğu kabul edilirse, bunun bu tür kelimelerin karşılığının Arap dilinde bulunmadığı, Dolayısıyla Arapların bunların karşılıklarını kendi dillerinden bulmakta aciz oldukları anlamına geleceğini belirtmektedir. İbn Cerîr et-taberî'ye göre Kur'an'daki bazı kelimelerin Farsça, Habeşçe, Nabatîce veya başka bir dilce olduğuna ilişkin İbn Abbas'a dayandırılan rivayetleri şöyle yorumlamaktadır: Bu kelimeler Araplarla Arap olmayanlar arasında müşterek kullanılan kelimelerdir. Yani aynı kelimeyi Hem Araplar, hem de Farslar, Habeşîler ve diğer bazı kavimler müşterek olarak kullanmışlardır.

Diğer bazı alimler ise Kur'an'da yabancı sözcüklerin bulunduğunu kabul etmişlerdir. Bunlar redd cephesinin delil getirdikleri ayetlere de farklı açılardan bakmışlardır. Örneğin bunlara göre nasıki Farsça bir kasidenin içinde bulunan Arapça bir kelime o kasideyi Farsça olmaktan çıkarmıyorsa, Kur'an'da birkaç yabancı kelimenin bulunması da O'nu "*Arapça bir Kur'an*"⁸⁹ olmaktan çıkarmamaktadır. Kaldı ki dilciler tarafından Kur'an'da da geçen "İbrahîm" ve benzeri isimlerin gayr-ı munsarif olmalarının, dolayısıyla kesre ve tenvîn almamalarının iki nedeni olarak '*Alem* (özel isim) ve *ucmet* (yabancı kökenli) gösterilmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki bu tür isimler yabancı menşelidirler. Bunun yanında Ebû Meysere ve Dahhak gibi bilginler Kur'an'da her dünya dilinden kelimelerin bulunduğunu söylemişlerdir. Suyûtî ise bu sözlere açıklık getirmek açısından şöyle bir yaklaşımda bulunmaktadır: Kur'an gelmiş geçmiş bütün insanların ortaya çıkardıkları ilimlere ve her şeyle ilgili bilgilere işaret ettiği için onda her dünya diline işaret eden kelimelerin bulunması kaçınılmazdır. Dolayısıyla

⁸⁹ Yusuf: 12 / 2

değişik dünya dilleri kelimelerinden hoş olan ve Araplar arasında kullanımı fazla olan bazıları Kur'an için seçilmiştir. Ayrıca madem ki Hz. Peygamber bütün insanlığa gönderilmiştir, o halde kendisine gönderilen kitapta da her ümmetin dilinden kelimelerin yer alması kaçınılmazdır.

Bunları söyleyen Suyûtî, daha sonra Kur'an'da geçen yabancı sözcükleri alfabetik sıraya göre dizmektedir ki, bunlar arasında Farsça olanlar da bulunmaktadır. Biz burada Farsça olanların listesini vereceğiz ve Suyûtî'nin "*el-Muhezzeb*" adlı eserinin dışında bu sözcüklerin Farsça olduğuna ilişkin başka bazı yazarların eserlerine de atıfta bulunacağız

آزر	şeyh, büyük	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹⁰
أَبَارِيقَ	ibrikler.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹¹
إِسْتَبْرَقَ	ipek	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹²
بَيْعَ	kilise	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹³
تَنْوُرَ	fırın, su	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹⁴

⁹⁰ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 33. Kelimenin geçtiği ayet şudur:

وَ إِذْ قَالَ اِبْرَاهِيْمُ لِاٰبِيْهِ اٰزَرَ = İbrahim babası Azer'e....dediği vakit (En'âm: 6/74)

⁹¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 120; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I,149.

Bu kelimenin çoğulu olan "ebârîk" şu ayette geçmektedir:

بِاَكْوَابٍ وَّ اَبَارِيْقٍ وَّ كَاسٍ مِّنْ مَّعِيْنٍ

Akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle (Vâkı'a: 56/18)

⁹² Mecduddîn Ebu's-Seadât el-Mubârek b. Muhammed İbn Esîr, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadîs*, nşr.: Ahmed Tâhir ez-Zâvî- Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Kum, 1347, I, 47; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 38; Anîsî, *Tefsîr*, s. 3. Bu kelime Kur'an'ın şu ayetinde geçmektedir:

وَيَلْبَسُوْنَ ثِيَابًا مِّنْ سُندُسٍ وَّ اِسْتَبْرَقٍ

= İnce ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler (*Kehf:18/31*)

⁹³ Suyûtî, *el-muhezzeb*, s. 48. Kelimenin geçtiği ilgili ayet şudur:

لَهُدِمَتْ صَوَامِعُ وَّ بَيْعٌ = Manasturlar ve kiliseler yıkılacaktı (Hacc: 22/40)

جَهَنَّمَ	cehennem	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹⁵
دِينَار	altın para	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹⁶
زَنْجَبِيل	zencefil	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹⁷
سَجِّل	sayfa	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹⁸
سَجِّيل	pişirilmiş taş	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ⁹⁹
سُرَادِق	<i>kalın duvar, dehliz.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰⁰
سَقَر	cehennem ateşi	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰¹

⁹⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 213; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 348; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 50; Kelime şu ayette su veya sel anlamında kullanılmıştır:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ

= Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başladığı vakit... (Hûd: 11/40)

⁹⁵ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 52.

⁹⁶ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 59. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ

= Onlardan öyleleri vardır ki ona bir dinar versen onu sana ödemez (Al-ı İmrân: 3/75)

⁹⁷ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 66. Bu kelime şu ayette geçmektedir:

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا

= Onlara orada karışımında zencefil olan bir kâseden içirilir (İnsân: 76/17).

⁹⁸ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 67. Kelime şu ayette geçmektedir:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ

= Kitap sayfalarını dürer gibi göğü de toplayıp dürdüğümüz gün (Enbiyâ: 21/104)

⁹⁹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 69. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ = Onlara ateşte pişirilmiş taşlar atıyorlardı (Fîl: 105/4)

¹⁰⁰ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 398; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 127; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 71.

Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçer: إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ

سُرَادِقُهَا

= Biz zalimler için kalın duvarları kendilerini çepe çevre saran bir ateş hazırladık (Kehf: 18/29)

سُدُسٌ	ince ipek	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰²
فُؤْلٌ	kilit	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰³
كَافُورٌ	<i>kâfur</i> .	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰⁴
كَزْنٌ	hazine	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰⁵
كُورَتْ	dürülmek	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰⁶
مِسْكٌ	<i>misk</i> .	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁰⁷

3. Hadîsler

¹⁰¹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 75.

¹⁰² Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 14. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:

يَلْبَسُونَ مِنْ سُدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ = *İnce ipekten ve parlak atlastan giyerler* (Duhân: 44/53)

¹⁰³ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 109. Muhammed Sûresi'nin 24. ayetinde bu kelimenin çoğulu olan "akfal" şöyle geçmektedir: أَفْلا يَنْدَبُرُونَ الْفُرَانَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَفْقَالُهَا = Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?

¹⁰⁴ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 113; Şîr, *Mu'cem*, s. 136; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 544. Bu kelime Kur'an'ın şu ayetinde geçmektedir:

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا
= *İyiler, kafur katılmış dolu bir kâseden içerler* (İnsân: 76/5)

¹⁰⁵ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 116.

¹⁰⁶ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, S. 116. Sözcük şu ayette geçmektedir: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ = *Güneş dürüldüğü zaman* (Tekvîr: 81 / 1).

¹⁰⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 548; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 467; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 121. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:

خِتَامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذَلِكَ فَلَيْتَنَّافِسُ الْمُتَنَافِسُونَ
= *Sonu misk kokusu gibidir; yarışanlar bunun için yarışsınlar* (Mutaffifûn: 83/28)

Hadis kaynakları verilirken Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i* olarak A. J. Wensick yönetimindeki "el-Mu'cemu'l-Mufehres" (İstanbul, 1988) adlı eser baz alınmış; bunlara ilaveten Zemahşerî'nin "el-Fâik fi ğarîbi'l-hadîs" (Kum, 1347) ile İbn Esîr'in "en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs" adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Zira bu iki eserde geçen hadislerde yer alan yabancı sözcüklerin kökenleri yazarları tarafından belirtilmiştir. Şimdi de konuyu biraz açmaya çalışalım

Hiz. Peygamber bir hadisinde “*ey hendek ahalisi! Câbir sizin için bir sûr(ziyafet) hazırlamış; haydi gelin!*” demiştir¹⁰⁸. Hadiste geçen خَنْدَق ve سُور kelimelerinin ikisinin de Farsça olduğunu söyleyen Cevâlîkî(ö. 540 / 1145), Hiz. Peygamber’in Farsça konuştuğunu nakletmektedir.¹⁰⁹ Rivayete göre Hiz. Peygamber’e Zimmîlerden herhangi bir konuda nasıl izin isteneceği sorulmuş, O da kendilerine أَنْدَرِائِم؟ (*gireyim mi?*) gibi şeyler söylenmesini emretmiştir.¹¹⁰ Muneccid, Farsça olan ve başka yazılış biçimleri de bulunan bu kelimenin yer aldığı hadisle ilgili yapılan yorumlar çerçevesinde Hazreti Peygamber’in Farsça bildiğini kaydetmektedir.¹¹¹

Hiz. Peygamber’in kullandığı yabancı sözcüklere bakıldığında bunların önemli bir kısmının krallarına İslâm’a dâvet mektuplarını gönderdiği halkların dili olarak Farsça, Habeşçe ve Rumca olduğu göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi birer davet mektubuyla Dihyetu’l-Kelbî Rûm kralı Heraklius’a; Amr b. Umeyye Habeş kralı Necâşî’ye (asıl adı Ashame);

¹⁰⁸ Buhârî, *cihâd*: 188.

¹⁰⁹ Bk. Cevâlîkî, *el-Muarreb*, hendek kelimesi için s. 279; sûr kelimesi için s. 382.

¹¹⁰ Bk. Mecduddîn Ebu’s-seadât el-Mubârek b. Muhammed b. Esîr, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadis*, nşr.: Ahmed Tâhir ez-Zâvî – Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Kum, 1347, I, 74.

¹¹¹ Bk. Muneccid, *el-Mufassal*, s. 24.

Abdullah b. Huzâfe İnan Kısrâsı Husrev Pervîz'e; Hâtıb b. Ebû Balta'a da Mısır Firavûnu Mukavkıs'a gönderilmiştir. İbn Sa'd'ın tespitine göre "gönderilen elçilerin hepsi gönderilmiş oldukları memleketlerin dillerini biliyorlardı".¹¹² Çağatay, Dihye'nin Hz. Peygamber'e dış ülkelerle ilgili önemli bilgiler vermek konusunda büyük yardımlarda bulunduğunu ifade etmektedir ki¹¹³, bu bilgiler arasında dil ile ilgili olanlar da bulunabilir. Bu bakımdan biz başta adı geçen sahâbiler olmak üzere komşu memleketlerin dillerini bilen bazı Müslümanların Hz. Peygamber'e bu konuda yardımcı oldukları ihtimalini uzak görmüyoruz. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Fars asıllı Müslümanların arasına açık bir şekilde Farsça konuştuklarını söyleyen Muneccid, bunlara örnek olarak Selmân-ı Fârisî'yi göstermekte ve bu zâtın Hz. Ebûbekir'in halife seçildiği gün duygularını Farsça dile getirdiğini kaydetmektedir.¹¹⁴

Meselenin bir yönü de Peygamber-Kur'ân bağlamında düşünülebilir. Eski peygamberlerin isimleri de dâhil olmak üzere Kur'ân'da yabancı sözcükler olup olmadığı hususu tartışmalı ise de, yaygın kanâate göre daha önce nâzil olan semâvî kitaplardan her biri belirli bir kavim için indirilip sadece o kavmin dilini içerirken; Kur'ân bütün kavimlere gönderilmiş ve başta Farça, Rûmca ve Habeşçe olmak üzere içinde birçok kavmin dilinden sözcükler bulunmaktadır.¹¹⁵ Meseleye bu açıdan bakıldığında Kur'ân'ın ilk müfessiri olan ve kendisine ara sıra bazı âyet ve sözcüklerle ilgili sorular sorulan Hz. Peygamber'in bu sözcüklerin ait oldukları diller hakkında en azından ihtiyaç nispetinde bilgi sahibi olması muhtemeldir. Aşağıda

¹¹² Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, nşr.: İhsân Abbâs, Beyrut, ts., I, 258.

¹¹³ Bk. Neşet Çağatay, *Sorularla İslâm Dini ve İslâm Tarihi*, Ankara, 1997, s. 191.

¹¹⁴ Bk. Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 26.

¹¹⁵ Bk. Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 108.

hadislerde geçen Farsça sözcükler ve anlamları ile geçtikleri hadis kaynakları ve Farsça oluşlarıyla ilgili kaynaklar verilmiştir:

أَنَّكَ	<i>kurşun.</i>	Ebû Dâvud, <i>Edeb</i> : 88.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹¹⁶			
إِبْرَيْسَم	<i>ipek</i>	İbn Hanbel, II, 100.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹¹⁷			
إِسْبِرْنَج	<i>satranç atı</i>	Nihâye, I, 47.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹¹⁸			
إِسْتَبْرَق	<i>ipek</i>	Buhârî, <i>cihâd</i> : 77.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹¹⁹			
أَسْطَوَانَة	<i>silindir.</i>	Müslim, <i>salât</i> : 264.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²⁰			
أَنْدَرُورْد	<i>kısa don.</i>	Fâik, I, 63.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²¹			
أَنْدَرَايْم؟	<i>gireyim mi?</i>	Nihâye, I, 74.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²²			

¹¹⁶ Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 91.

¹¹⁷ Şîr, *Mu'cem*, s. 6.

¹¹⁸ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 45; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 208; Şîr, *Mu'cem*, s. 10.

Nihâye'de konuyla ilgili şu hadis geçmektedir: مَنْ لَعِبَ بِالْإِسْبِرْنَجِ وَالنَّرْدِ فَقَدْ

عَمَسَ يَدَهُ فِي دَمِ خِنْزِيرٍ

= Satranç atı ve tavla ile oynayan kişi elini bir domuzun kanına batırmış gibi olur.

¹¹⁹ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47; Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

¹²⁰ Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

¹²¹ Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 96.

¹²² İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 74; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 216.

بادق	<i>kırmızı şarap</i> .Nesâî, <i>eşribe</i> : 24,28.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²³		
باسنة	<i>saban demiri</i> . Nihâye, I,129.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²⁴		
ببان	<i>eşit</i> Fâik, I, 71.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²⁵		
بختج	<i>pişmiş</i> . Nihâye, I, 101.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²⁶		
بدج	<i>kuzu</i> . Tirmizî, <i>kıyâme</i> : 6.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²⁷		
برجيس	<i>Jupiter</i> . Nihâye, I, 113.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²⁸		
برزق	<i>grup, fırka</i> .Nihâye, I, 118.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹²⁹		

¹²³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 208; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 239; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

¹²⁴ Şîr, *Mu'cem*, s. 23.

¹²⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 16.

¹²⁶ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 101; Şîr, *Mu'cem*, s. 17; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 99.

¹²⁷ Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 259; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 99.

¹²⁸ es-Sînî, *Kasdu's-sebil*, I, 264; Anîsî, *Tefsîr*, s. 9.

¹²⁹ Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 101; İbn Esîr, *Nihaye*, I, 118. İlgili hadis Nihaye'de şöyle geçmektedir: لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ النَّاسُ بَرَّازِيْقَ
=İnsanlar fırkalara ayrılmadıkça kıyamet kopmaz

بِرْسَام	<i>zatülcenp</i>	Müslim, <i>kasâme</i> : 13.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³⁰			
بَرْق	<i>kuzu.</i>	Fâik, I, 104.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³¹			
بُنْدُق	<i>mermi, fındık.</i>	Buhârî, <i>zebâih</i> : 2, 5.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³²			
بِهْرَج	<i>kalitesiz.</i>	Fâik, I, 140.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³³			
بُورِي	<i>hasır.</i>	Ebû Dâvud, <i>salât</i> : 22.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³⁴			
بَيْدَق	<i>piyon, piyade.</i>	Müslim, <i>cihâd</i> : 86.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³⁵			
تَسَاخِين	<i>mest.</i>	Nihâye, I, 189.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³⁶			
جُزَاف	<i>tahmin.</i>	Nihâye, I, 269.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³⁷			

¹³⁰ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 270.

¹³¹ Şîr, *Mu'cem*, s. 21; Anîsî, *Tefsîr*, s. 11.

¹³² Abdurrahman, *el-Muarreb*, s. 175; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 304.

¹³³ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 166; Şîr, *Mu'cem*, s. 29.

¹³⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 158.

¹³⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 210; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 104.

¹³⁶ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 106.

¹³⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 38; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 384; Nihâye'de ilgili hadis şöyle geçmektedir: **إِبْتَاغُوا الطَّعَامَ جُزَافًا** = yiyecek maddelerini tahminen de alıp satınuz.

جُلاب	<i>gül suyu</i> , . Nihâye, I, 282.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³⁸		
جَبَبَد	<i>kubbe</i> . Nihâye, I, 305.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹³⁹		
جَوْرَب	<i>çorap</i> . Ebû Dâvud, <i>Tahâret</i> : 61.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴⁰		
جَوَارِش	<i>mâcûn</i> . Nihâye, I, 319.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴¹		
جَوْز	<i>ceviz</i> . İbn Hanbel, IV, 184.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴²		
جُوَالِق	<i>çuval</i> . Müslim, <i>tevbe</i> : 56.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴³		
خَرْبِز	<i>kavun</i> . Nihâye, II, 19.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴⁴		

¹³⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 248; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 282; Şîr, *Mu'cem*, s. 42. *Nihaye*'de Bu kelimenin geçtiği ilgili hadiste şöyle deniliyor:

كَانَ إِذَا إِعْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ دَعَا بِشَيْءٍ مِثْلَ الْجَلَابِ فَأَخَذَ بِكَفِّهِ

= Cenabetten yıkandığı zaman gülsuyu gibi bir şey ister ve elinin arasına alırdı

¹³⁹ Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 109.

¹⁴⁰ Şîr, *Mu'cem*, s. 48.

¹⁴¹ Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 402; İbn Esîr, *Nihaye*, I, 319. *Nihaye*'de bu kelimenin geçtiği söz şöyledir: أَهْدَى رَجُلٌ مِنَ الْعِرَاقِ إِلَى ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَوَارِشَ =Iraklı bir adam Abdullah b. Ömer'e -Allah ondan razı olsun- macun hediye etti.

¹⁴² Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 238.

¹⁴³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 251.

¹⁴⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 287; Muhibbî, *a. g. e.*, I, 452; Şîr, *Mu'cem*, s. 52.

خِرْدِيْق	<i>et suyu, çorba.</i>	Nihâye, II, 20.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴⁵			
خُبْبَجَة	<i>küp.</i>	Nihâye, II, 82.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴⁶			
دَاذِي	<i>şarap.</i>	Ebû Dâvud, <i>eşribe</i> :6.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴⁷			
دَانِق	<i>dirhemin altında biri.</i>	Fâik, I, 605.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴⁸			
دَسْتَفْشَار	<i>el yapımı.</i>	Fâik, I, 126.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁴⁹			
دِيَوَان	<i>sekreteryâ.</i>	İbn Hanbel, I, 31.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵⁰			
رُزْدَاق	<i>köy.</i>	İbn Hanbel, IV, 419.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵¹			
زُبْرَج	<i>süs, altın.</i>	Nihâye, II, 294.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵²			

¹⁴⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 53; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 110.

¹⁴⁶ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 111.

¹⁴⁷ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 6.

¹⁴⁸ Şîr, *Mu'cem*, s. 66.

¹⁴⁹ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 28; Şîr, *Mu'cem*, s. 64.

¹⁵⁰ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 317; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 49; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 116; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

¹⁵² Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 119.

زَنْبِيل	<i>sepet.</i>	Buhârî, <i>savm</i> : 31.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵³			
زَنْدِيق	<i>inkârcı.</i>	Buhârî, <i>murteddîn</i> : 2.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵⁴			
زَوْق	<i>cıva.</i>	Fâik, II, 132.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵⁵			
سَادَج	<i>sade.</i>	Ebû Dâvud, <i>tahâret</i> : 60.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵⁶			
سَبِيح	<i>gecelik.</i>	Nihâye, II, 331.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵⁷			
سُدَّر	<i>üç kapı oyunu</i>	Nihâye, II, 354.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵⁸			
سُلْحَفَاة	<i>tospaha</i>	Buhârî, <i>zebâih</i> : 12.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁵⁹			
سُدَّر	<i>üç kapı oyunu.</i>	Nihâye, II, 354.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶⁰			

¹⁵³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 43; Şîr, *Mu'cem*, s. 80.

¹⁵⁴ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 97-98; Şîr, *Mu'cem*, s. 80-81

¹⁵⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 82.

¹⁵⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 394; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 107.

¹⁵⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 368.

¹⁵⁸ İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354. İlgili hadiste şöyle deniliyor:

رَأَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَلْعَبُ السُّدَّرَ = Ebu Hureyre'yi üç kapı oyunu oynarken gördüm.

¹⁵⁹ Muhibbî, *a. g. e.*, II, 144-145.

¹⁶⁰ İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354.

سِرْقِين	<i>tezek.</i>	Buhârî, <i>vudû'</i> : 66.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶¹			
سُكْرُجَة	<i>tabak.</i>	Buhârî, <i>at'ime</i> : 23.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶²			
سُور	<i>ziyafet.</i>	Müslim, <i>eşribe</i> : 141.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶³			
صَرْد	<i>soğuk.</i>	Nihâye, III, 21.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶⁴			
طابق	<i>tava.</i>	İbn Hanbel, IV, 428.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶⁵			
طازَجَة	<i>taze.</i>	Fâik, III, 195.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶⁶			
طَرِبَال	<i>yüksek bina.</i>	Fâik, II, 357.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶⁷			
طَسَق	<i>toprak haracı.</i>	Nihâye, III, 124.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶⁸			

¹⁶¹ Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 374.

¹⁶² Şîr, *Mu'cem*, s. 92; Anîsî, *Tefsîr*, s. 36; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 126.

¹⁶³ Şîr, *Mu'cem*, s. 96; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 127.

¹⁶⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 420; Şîr, *Mu'cem*, s. 107; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 132.

¹⁶⁵ Anîsî, *Tefsîr*, s. 45.

¹⁶⁶ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 134.

¹⁶⁷ Şîr, *Mu'cem*, s. 111.

¹⁶⁸ Şîr, *Mu'cem*, s. 113.

عَسْكَر	<i>asker, ordu.</i>	Buhârî, <i>cihâd</i> : 77.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁶⁹			
عُبَيْرَاء	<i>şarap.</i>	Fâik, III, 46.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁷⁰			
فَرَسَخ	<i>8 km.</i>	Buhârî, <i>nikâh</i> : 107.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁷¹			
فُسْطَاط	<i>kıl çadırı.</i>	Müslim, <i>libâs</i> : 82.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁷²			
فَزَّ	<i>ipek.</i>	İbn Hanbel, I, 218.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁷³			
فُقْش	<i>küçük mest.</i>	Fâik, III, 219.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁷⁴			
فَهْرَمَان	<i>vekil, gâlip.</i>	Müslim, <i>zekât</i> : 40.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁷⁵			

¹⁶⁹ Cevâlîkî, *el-Muarreb*, s. 453; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 292.

¹⁷⁰ Şîr, *Mu'cem*, s. 115.

¹⁷¹ Anîsî, *Tefsîr*, s. 50; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 138.

¹⁷² Muhibbî, *a. g. e.*, II, 337. Abdurrahîm'e göre Lâtince'dir. Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 485.

¹⁷³ Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 523.

¹⁷⁴ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 356.

¹⁷⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 130; Anîsî, *Tefsîr*, s. 59; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 141.

- كِرْبَاس *pamuklu elbise*. İbn Hanbel, V, 414. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁷⁶
- كِرْد *boyun*. Nihâye, IV, 162. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁷⁷
- كِرْزَن *kazma, kral tâcı*. Fâik, II, 408. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁷⁸
- كِرْسُف *pamuk*. Nihâye, I, 316. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁷⁹
- كِرْكِي *turna kuşu*. İbn Hanbel, VI, 23. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁸⁰
- كِعْكَ *kek*. Tirmizî, *menâkib*: 3. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁸¹
- كِنَارَات *çalgi*. Fâik, II, 112. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁸²
- كُوْز *testi*. İbn Hanbel, I, 102. Farsça oluşuyla ilgili kaynak¹⁸³

¹⁷⁶ Müneccid, *el-Mufasssal*, s. 143.

¹⁷⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 534; Müneccid, *el-Mufasssal*, s. 144.

¹⁷⁸ Şîr, *Mu'cem*, s. 133.

¹⁷⁹ Şîr, *Mu'cem*, s. 133; Anîsî, *Tefsîr*, s. 62.

¹⁸⁰ Şîr, *Mu'cem*, s. 134.

¹⁸¹ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 400; Anîsî, *Tefsîr*, s. 63.

¹⁸² Müneccid, *el-Mufasssal*, s. 145.

¹⁸³ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 409; Şîr, *Mu'cem*, s. 140.

لُوبِيَا	<i>bir bitki.</i>	Nesaî, <i>imân</i> : 45.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁸⁴			
مَرَج	<i>geniş alan.</i>	Nesaî, <i>hayl</i> : 1.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁸⁵			
مُوبِدَان	<i>hakim.</i>	Nihâye, IV, 369.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁸⁶			
مَيْسُونَسَن	<i>şarap.</i>	Fâik, III, 398.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁸⁷			
نَرْد	<i>tavla.</i>	Ebû Dâvud, <i>edeb</i> : 56.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁸⁸			
نَرْمَق	<i>yumuşak.</i>	Nihâye, V, 39-40.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁸⁹			

¹⁸⁴ Şîr, *Mu'cem*, s. 142; Anîsî, *Tefsîr*, s. 67.

¹⁸⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 575.

¹⁸⁶ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 149.

¹⁸⁷ Şîr, *Mu'cem*, s. 149.

¹⁸⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 605-606.

¹⁸⁹ Şîr, *Mu'cem*, s. 152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALFABETİK SIRAYA GÖRE KLASİK DÖNEMDE ARAP DİLİNE GİREN FARŞÇA SÖZCÜKLER, ANLAMLARI VE FARŞÇA OLUŞLARIYLA İLGİLİ KAYNAKLAR

أَنْك	<i>kurşun.</i>	Farşça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁹⁰
أَبْرِن	<i>küçük havuz</i>	Farşça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁹¹
إِبْرِيْسَم	<i>ipek</i>	Farşça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁹²
إِبْرِيْق	<i>ibrik.</i>	Farşça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁹³

¹⁹⁰ Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 91.

¹⁹¹ Hafacî, *Şifa*, s. 16.

¹⁹² Hafacî, *Şifa*, s. 13; Şîr, *Mu'cem*, s. 6.

¹⁹³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 120; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I,149.
Bu iki eserde geçen bir şiirinde Adiy b. Zeyd şöyle diyor:

إِبْرِيمَ	<i>kemer tokası</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁹⁴		
إِجَازَةَ	<i>içirme/reviyye</i>	Farsça oluşuyla ilgili
Kaynak ¹⁹⁵		
أَرْجُوَانُ	<i>kırmızı boya.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁹⁶		
أَسْبَدَ	<i>ata tapan.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ¹⁹⁷		
إِسْبِرَاجَ	<i>satranç atı</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁹⁸
إِسْتَبْرَقَ	<i>ipek</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ¹⁹⁹
أَسْطُوَانَةٌ	<i>sütun,silindir.</i>	Farsça oluşuya ilgili kaynak ²⁰⁰

وَدَعَا بِالصَّبُوحِ يَوْمًا فَجَاءَتْهُ قَيْنَةٌ فِي يَمِينِهَا إِبْرِيْقٌ

Bir gün sabah kahvaltısı şarabı istedi,
Bir cariye elinde bir ibrikle geldi.

Bu kelimenin çoğulu olan "ebârîk" şu ayette geçmektedir:

يَأْكُوبُ وَ أَبَارِيْقٌ وَ كَأْسٌ مِنْ مَعِينِ

Akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle (Vâkı'a: 56/18)

¹⁹⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 124

¹⁹⁵ Hafacî, *Şifa*, s. 34

¹⁹⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 112; Şîr, *Mu'cem*, s. 8; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 92.

¹⁹⁷ Hafacî, *Şifa*, s. 16; *Fâik*, I, 31; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 148; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47.

¹⁹⁸ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 45, 47; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 208; Şîr, *Mu'cem*, s. 10.

¹⁹⁹ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 47; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 38; Anîsî, *Tefsîr*, s. 3. Bu kelime Kur'an'ın şu ayetinde geçmektedir: وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا مِنْ سُندُسٍ وَ إِسْتَبْرَقَ = İnce ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyerler (*Kehf:18/31*)

²⁰⁰ Anîsî, *Tefsîr*, s. 3.

أَسْكَرَجَةٌ	<i>küçük sirke kabı</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁰¹
أَشْنَانُ	<i>Kalya taşı, çorak</i>	Farsça oluşuyla ilgili
إِمَاجُ	<i>oyun ve raks yeri</i>	Farsça oluşuyla ilgili
أَنَاهِيدُ	Zühre	Farsça oluşuyla ilgili
أَنْدَرُورْدُ	<i>kısa don.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁰⁵
أَنْدَرَائِمِ؟	<i>gireyim mi?</i>	Farsça oluşuyla ilgili
إِيوَانُ	<i>çardak.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁰⁷
بَادِقُ	kırmızı şarap	Farsça oluşuyla ilgili
بَازِي	doğan kuşu	Farsça oluşuyla ilgili

²⁰¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 131.

²⁰² Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 124.

²⁰³ Hafacî, *Şifa*, s. 20

²⁰⁴ Hafacî, *Şifa*, s. 21.

²⁰⁵ Zemahşerî, *Fel-Fâik*, I, 63; Şîr, *Mu'cem*, s. 12; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 96.

²⁰⁶ Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 216.

²⁰⁷ *Fâik*, I, 460-461; Anîsî, *Tefsîr*, s. 5; el-Muneccid, *el-Mufassal*, s. 98.

²⁰⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 208

²⁰⁹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 182.

بَاسِنَةٌ	<i>saban demiri.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²¹⁰
بَاطِيَةٌ	<i>bir kap türü</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²¹¹		
بَاغٌ	<i>bağ</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²¹²		
بَالَةٌ	<i>esans şişesi</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²¹³		
بَبَانٌ	<i>eşit</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²¹⁴
بَبْرٌ	<i>kaplan</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²¹⁵		
بُخْنَجٌ	<i>pişmiş.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²¹⁶		
بَخْتٌ	<i>şans, talih</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²¹⁷		
بُخْتٌ	<i>deve.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²¹⁸		

²¹⁰ Şîr, *Mu'cem*, s. 23.

²¹¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 211

²¹² Hafacî, *Şifa*, s. 49.

²¹³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 163.

²¹⁴ Şîr, *Mu'cem*, s. 16.

²¹⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 178.

²¹⁶ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 101; Şîr, *Mu'cem*, s. 17; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 99.

²¹⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 171

²¹⁸ *Nihâye*, I, 101; Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 172.

بُدُّ	put	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²¹⁹
بُدْج	kuzu.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²⁰
بَرْبَط	barbat çalgısı	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²¹
بَرْجِيس	Jüpiter.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²²
بَرْخ	pay, hisse	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²³
بَرْدَج	esir(lik)	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²⁴
بَرْزَق	grup, cemâat.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²⁵
بَرْزِيق	atlı, savaşçı	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²⁶
بَرْزِين	bir kap türü	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²⁷
بَرْسَام	zatülcenp	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²²⁸

²¹⁹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 212

²²⁰ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 259; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 99.

²²¹ İbn Esîr, *en-Nihaye*, I, 112; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 263; Anîsî, *Tefsîr*, s. 8.

²²² es-Sînî, *Kasdu's-sebîl*, I, 264; Anîsî, *Tefsîr*, s. 9.

²²³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 209

²²⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 159

²²⁵ Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 101.

²²⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 169

²²⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 189.

²²⁸ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 270.

بَرَق	kuzu	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²²⁹		
بَرْنَى	<i>uğurlu gebelik</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³⁰		
بَرْنَكَان	elbise	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³¹		
بَرِيد	<i>elçi.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³²		
بَزْرَقَة	koruma	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³³		
بُسْتَان	<i>bostan.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³⁴		
بَعْرَج	batıl, boş	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³⁵		
بَقَم	kırmızı boya	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³⁶		

²²⁹ Hafacî, *Şifa*, s. 40; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 157

²³⁰ Hafacî, *Şifa*, s. 55.

²³¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 170.

²³² Hafacî, *Şifa*, s. 45; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 275-276; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 102.

²³³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 186.

²³⁴ Hafacî, *Şifa*, s. 40; Şîr, *Mu'cem*, s. 22.

²³⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 160

²³⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 176.

بلاس	cüppe	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³⁷		
بند	<i>sancak.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³⁸		
بندار	<i>malı çok olan</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²³⁹		
بندق	<i>mermi, fındık.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴⁰		
بنفسج	menekşe	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴¹		
بهرام	Merih	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴²		
بهرج	<i>kalitesiz.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴³		
بهرمان	kırmızı renk	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴⁴		

²³⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 157

²³⁸ *Nihâye*, I, 157; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 302; Şîr, *Mu'cem*, s. 27; Anîsî, *Tefsîr*, s. 13.

²³⁹ Hafacî, *Şifa*, s. 55.

²⁴⁰ Abdurrahman, *el-Muarreb*, s. 175; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, I, 304.

²⁴¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 204.

²⁴² Hafacî, *Şifa*, s. 55; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 169.

²⁴³ İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 166; Şîr, *Mu'cem*, s. 29.

²⁴⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 168

بُورِي	<i>hasır.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴⁵		
بُورِيَا	<i>Bari</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴⁶		
بُوصِي	<i>gemi</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴⁷		
بَيِّدَق	<i>piyon, piyade.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴⁸		
بَيْع	<i>kilise</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁴⁹		
بِيْمَارِسْتَان	<i>hastane</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁵⁰		
نُبَان	<i>kısa don.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁵¹		

²⁴⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 158.

²⁴⁶ Hafacî, *Şifa*, s. 39.

²⁴⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 167. Muallakât şairlerinden Tarafe'nin bir şiirinde şu mısra geçiyor:

كَسْكَانُ بُوصِيٍّ بِدِجْلَةَ مُصْعِدٍ
Dicle nehrinde yükselen bir geminin sakinleri gibi

²⁴⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 210; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 104.

²⁴⁹ Suyûtî, *el-muhezzeb*, s. 48. Kelimenin geçtiği ilgili ayet şudur:

لَهُدِمَتْ صَوَامِعُ وَبَيْعٌ = Manastırlar ve kiliseler yıkılacaktı (Hacc: 22/40)

²⁵⁰ Hafacî, *Şifa*, s. 56.

²⁵¹ A`şâ, *Dîvân*, 191; Buhârî, *salât*: 9; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 38; Şîr, *Mu`cem*, s. 33; Anîsî, *Tefsîr*, s. 17.

تَجْفَافٌ	giysi	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁵²		
تَسَاخِينٌ	<i>mest.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁵³
تَنْوُرٌ	<i>fırın, su</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁵⁴		
تَيْرٌ	ok	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁵⁵		
جُدَاذٌ	<i>eski elbise</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁵⁶		
جُزَافٌ	<i>tahmin.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁵⁷		
جُلَابٌ	<i>gül suyu, bal.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁵⁸
جَبَبَةٌ	<i>kubbe.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁵⁹

²⁵² Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 223

²⁵³ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 106.

²⁵⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 213; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 348; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 50; (Anîsî'ye göre bu kelime İbrânîce'dir: Bk. Anîsî, *Tefsîr*, s.18). Kelime şu ayette su veya sel anlamında kullanılmıştır:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ

= Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başladığı vakit... (Hûd: 11/40)

²⁵⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 218

²⁵⁶ Hafacî, *Şifa*, s. 68.

²⁵⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 38; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 384.

²⁵⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 248; İbn Esîr, *en-Nihâye*, I, 282; Şîr, *Mu'cem*, s. 42.

²⁵⁹ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

جَنَك	<i>çenk müzik aleti</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁶⁰		
جَوْرَب	<i>çorap.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁶¹
جَوَارِش	<i>mâcûn.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁶²
جَوَز	<i>ceviz.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁶³
جُوَالِق	<i>çuval.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁶⁴
جُمان	<i>inci.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁶⁵		
جَهَنَّمَ	<i>cehennem</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁶⁶		
جَوْهَر	<i>cevher.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁶⁷		
خَرْبُز	<i>kavun.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁶⁸
خَرْدِيق	<i>et suyu, çorba.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁶⁹

²⁶⁰ Hafacî, *Şifa*, s. 77.

²⁶¹ Şîr, *Mu'cem*, s. 48.

²⁶² Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, I, 402.

²⁶³ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 238.

²⁶⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 251.

²⁶⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 45; Anîsî, *Tefsîr*, s. 21; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 109.

²⁶⁶ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 52.

²⁶⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 237.

²⁶⁸ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 287; Muhibbî, *a. g. e.*, I, 452; Şîr, *Mu'cem*, s. 52.

²⁶⁹ Şîr, *Mu'cem*, s. 53; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 110.

خُبْجَة	küip.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁷⁰
خَنْدَق	hendek.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁷¹		
خُوان	sofra.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁷²		
دَاذِي	şarap.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁷³
دَانِق	dirhem in altında biri.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁷⁴		
دَرَز	dikim	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁷⁵		
دُرُوع	yalan	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁷⁶		
دَسْتَفَشَار	el yapımı.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁷⁷
دِهْلِيَز	koridor	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁷⁸		

²⁷⁰ Müneccid, el-Mufasssal, s. 111.

²⁷¹ Muhibbî, Kasdu's-sebil, I, 466; Şîr, Mu'cem, s. 57; Anîsî, Tefsîr, s. 25.

²⁷² Şîr, Mu'cem, s. 58; anîsî, Tefsîr, s. 25; Muneccid, el-Mufasssal, s. 113.

²⁷³ Muhibbî, Kasdu's-sebil, II, 6.

²⁷⁴ Şîr, Mu'cem, s. 66.

²⁷⁵ Hafacî, Şifa, s. 98.

²⁷⁶ Hafacî, Şifa, s. 104.

²⁷⁷ Muhibbî, Kasdu's-sebil, II, 28; Şîr, Mu'cem, s. 64.

²⁷⁸ Hafacî, Şifa, s. 99.

دِيَوَان	<i>sekreteryâ.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁷⁹		
دُهْفَان	<i>köy reisi.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁸⁰		
دِينَار	altın para	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁸¹		
دِيْبَاج	<i>ipek.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁸²
رَام	<i>her ayın 21'i</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁸³		
رُزْدَاق	<i>köy.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ²⁸⁴
رَسَن	<i>ip,yular.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁸⁵		

²⁷⁹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 317; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 49; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

²⁸⁰ Hafacî, *Şifa*, s. 99; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 303; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 40; anîsî, *Tefsîr*, s. 29.

²⁸¹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 59. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ

=Onlardan öyleleri vardır ki ona bir dinar versen onu sana ödemez (Al-ı İmrân: 3/75)

²⁸² Muhibbî, *a. g. e.*, II, 43; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 115.

²⁸³ Hafacî, *Şifa*, s. 108. Ebû Nuvâs bir şiirinde şöyle diyor (bk. Hafacî, aynı yer):

أَسْقِنِي إِنْ يَوْمَنَا يَوْمُ رَامٍ وَلِرَامٍ فَضْلٌ عَلَى الْأَيَّامِ

Bana içki ver, zira bugünümüz Ram günüdür

Ram'ın öteki günlere bir üstünlüğü vardır.

²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 116; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

²⁸⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 337; Şîr, *Mu'cem*, s. 72; Anîsî, *Tefsîr*, s. 30.

زَبْرَجْدٌ	<i>zümriit.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁸⁶		
زُبْرَج	<i>süs, altın.</i>	Farsça oluşuyla
ilgili kaynak ²⁸⁷		
زَرْئِيخ	<i>zehirli madde</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁸⁸		
زَرْيَاب	<i>altın suyu</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁸⁹		
زَنْبِيل	<i>sepet.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹⁰		
زَنْجَبِيل	<i>zencefil</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹¹		
زَنْدِيق	<i>inkârcı.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹²		
زَوْق	<i>cıva.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹³		

²⁸⁶ Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Anîsî, *Tefsîr*, s. 32; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 119.

²⁸⁷ Şîr, *Mu'cem*, s. 76; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 119.

²⁸⁸ Hafacî, *Şifa*, s. 114.

²⁸⁹ Hafacî, *Şifa*, s. 106.

²⁹⁰ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 43; Şîr, *Mu'cem*, s. 80.

²⁹¹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 66. Bu kelime şu ayette geçmektedir:

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا

=Onlara orada karışımında zencefil olan bir kâseden içirilir (İnsân: 76/17).

²⁹² Hafacî, *Şifa*, s. 113; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 97-98; Şîr, *Mu'cem*, s. 80-81.

²⁹³ Şîr, *Mu'cem*, s. 82.

زِيَج	<i>inşaata gerilen ip</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹⁴		
سَابَاط	<i>çati</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹⁵		
سَادَج	<i>sade.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹⁶		
سَبِيَج	<i>gecelik.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹⁷		
سَجَل	<i>sayfa</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹⁸		
سَجِيَل	<i>pişirilmiş taş</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ²⁹⁹		
سُدَّر	<i>üç kapı oyunu</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁰⁰		
سُرَادِق	<i>kalın duvar, dehliz.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰¹

²⁹⁴ Hafacî, *Şifa*, s. 114.

²⁹⁵ Hafacî, *Şifa*, s. 122.

²⁹⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 394; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 107.

²⁹⁷ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 368.

²⁹⁸ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 67. Kelime şu ayette geçmektedir:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكَذِبِ

= *Kitap sayfalarını dürer gibi göğü de toplayıp dürdüğümüz gün* (Enbiyâ: 21/104)

²⁹⁹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 69. Kelime Kur'ân'ın şu ayetinde de geçmektedir:

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ = *Onlara ateşte pişirilmiş taşlar atıyorlardı* (Fîl: 105/4)

³⁰⁰ İbn Esîr, *en-Nihâye*, II, 354.

سِرْقِين	tezek.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰²
سَرْمُوزَة	ayakkabı başı	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰³
سَقَر	cehennem ateşi	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰⁴
سُكْرُجَة	tabak.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰⁵
سُكْرَدَان	şekerlik	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰⁶
سُلْحَفَاة	tospağa	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰⁷
سُور	ziyafet.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰⁸
سِمْسَار	komisyoncu.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁰⁹
سُنْبُك	toynak.	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³¹⁰

³⁰¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 398; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 127; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 71.

Bu kelime Kur'an'ın şu ayetinde de geçer:

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا

= Biz zalimler için kalın duvarları kendilerini çepe çevre saran bir ateş hazırladık (Kehf: 18/29)

³⁰² Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 374.

³⁰³ Hafacî, *Şifa*, s. 127.

³⁰⁴ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 75.

³⁰⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 92; Anîsî, *Tefsîr*, s. 36; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 126.

³⁰⁶ Hafacî, *Şifa*, s. 128.

³⁰⁷ Muhibbî, *a. g. e.*, II, 144-145.

³⁰⁸ Hafacî, *Şifa*, s. 120; Şîr, *Mu'cem*, s. 96; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 127.

³⁰⁹ Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 152.

سُنْدُسْ	ince ipek	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³¹¹		
شَطْرَنْجْ	<i>satranç.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³¹²
شَهْنَشَاهْ	<i>şahların şahı</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³¹³
صَرْدْ	soğuk.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³¹⁴		
طَائِقْ	<i>tava.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³¹⁵
طَازَجَةْ	<i>taze.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³¹⁶
طَرْبَالْ	<i>yüksek bina.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³¹⁷
طَسَقْ	<i>toprak haracı.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³¹⁸
طَنْبُورْ	<i>tambur.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³¹⁹		

³¹⁰ İbn Esîr, *Nihâye*, II, 406; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 362; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 380.

³¹¹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 14. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:

يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَاسْتَبْرَقٍ = İnce ipekten ve parlak atlastan giyerler (Duhân: 44/53)

³¹² Cevâlikî, *el-Muarreb*, 414; Şîr, *Mu'cem*, s. 100; Anîsî, *Tefsîr*, s. 41.

³¹³ Hafacî, *Şifa*, s. 130.

³¹⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 420; Şîr, *Mu'cem*, s. 107; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 132.

³¹⁵ Anîsî, *Tefsîr*, s. 45.

³¹⁶ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 134.

³¹⁷ Şîr, *Mu'cem*, s. 111.

³¹⁸ Şîr, *Mu'cem*, s. 113.

³¹⁹ Cevâlikî, *el-Marreb*, s. 444; es-Sînî, *Kasdu's-sebîl*, II, 265.

عَسْكَر	<i>asker, ordu.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³²⁰		
عُبَيْرَاء	<i>şarap.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³²¹
فَارِس	<i>aslan.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³²²		
فَرَسَخ	<i>8 km.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³²³
فُسْطَاط	<i>kıl çadırı.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³²⁴
فِصْفِصَة	<i>yaş yem.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³²⁵
فَيْج	<i>elçi.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³²⁶		
قَز	<i>ipek.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³²⁷		
قُقْش	<i>küçük mest.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³²⁸		
قَهْرَمَان	<i>vekil, gâlip.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³²⁹

³²⁰ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 453; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 292.

³²¹ Şîr, *Mu'cem*, s. 115.

³²² İbn Esîr, *Nihâye*, III,429; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 473.

³²³ Anîsî, *Tefsîr*, s. 50; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 138.

³²⁴ Muhibbî, *a. g. e.*, II, 337. Abdurrahîm'e göre Lâtince'dir. Bk. Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 485.

³²⁵ İbn Esîr, *Nihâye*, III, 451; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 339.

³²⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 472; Muhibbî, *a. g. e.*, II, 349; Şîr, *Mu'cem*, s. 122.

³²⁷ Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 523.

³²⁸ Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 356.

قَفِيز	ölçek.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³³⁰		
كَافُور	kâfur.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³³¹		
كَأْس	bardak.	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³³²		

³²⁹ Şîr, *Mu'cem*, s. 130; Anîsî, *Tefsîr*, s. 59; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 141.

³³⁰ Abdurrahim, *el-Muarreb*, s. 527.

³³¹ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 113; Şîr, *Mu'cem*, s. 136; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 544. Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde geçmektedir:

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا
= İyiler, kafur katılmış dolu bir kâseden içerler (İnsân: 76/5)

³³² Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 381; Şîr, *Mu'cem*, s. 131.

كِرْبَاس	<i>pamuklu elbise.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³³³
كِرْد	<i>boyun.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³³⁴
كِرْزَن	<i>kazma, kral tâcı.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³³⁵
كِرْسُف	<i>pamuk.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³³⁶
كِرْكِي	<i>turna kuşu.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³³⁷
كِعْكَ	<i>kek.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³³⁸
كِمَيْت	<i>kahverengi.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³³⁹		
كَنْز	<i>hazine</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁴⁰		
كِنَارَات	<i>çalgi.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁴¹
كُوب	<i>küp.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁴²		

³³³ Müneccid, *el-Mufasssal*, s. 143.

³³⁴ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 534; Müneccid, *el-Mufasssal*, s. 144.

³³⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 133.

³³⁶ Şîr, *Mu'cem*, s. 133; Anîsî, *Tefsîr*, s. 62.

³³⁷ Şîr, *Mu'cem*, s. 134.

³³⁸ Hafacî, *Şifa*, s. 193; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 400; Anîsî, *Tefsîr*, s. 63.

³³⁹ Şîr, *Mu'cem*, s. 137.

³⁴⁰ Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 116.

³⁴¹ Müneccid, *el-Mufasssal*, s. 145.

³⁴² Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 559; Muhibbî, *Kasdu's-sebîl*, II, 407.

كُوز	<i>testi.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁴³
لِجَام	<i>gem.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁴⁴		
لُويَا	<i>bir bitki.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁴⁵		
مَرَج	<i>geniş alan.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁴⁶		
مُوبَدَان	<i>hakim.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁴⁷
مُوم	<i>mum</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁴⁸		
مَيْسَوَسَن	<i>şarap.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁴⁹
مَرزُبَان	<i>reis.</i>	Farsça oluşuyla ilgili kaynak ³⁵⁰
مُسْتَق	<i>cübbe.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵¹		

³⁴³ Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 409; Şîr, *Mu'cem*, s. 140.

³⁴⁴ İbn Esîr, *Nihâye*, IV, 234; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 564; Şîr, *Mu'cem*, s. 141; Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 402.

³⁴⁵ Şîr, *Mu'cem*, s. 142; Anîsî, *Tefsîr*, s. 67.

³⁴⁶ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 575.

³⁴⁷ Muneccid, *el-Mufassal*, s. 149.

³⁴⁸ Hafacî, *Şifa*, s. 202.

³⁴⁹ Şîr, *Mu'cem*, s. 149.

³⁵⁰ Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 457; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

³⁵¹ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 573; Muneccid, *el-Mufassal*, s. 147.

مِسْكٌ	<i>misk.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵²		
مُوقٌ	<i>mest.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵³		
مُومٌ	<i>mum.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵⁴		
نَرْدٌ	<i>tavla.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵⁵		
نَرْمَقٌ	<i>yumuşak.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵⁶		
نَسْرِينٌ	<i>nesrin çiçeği</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵⁷		
نُمرُقٌ	<i>yastık.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵⁸		

³⁵² Hafacî, *Şifa*, s. 225; Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 548; Muhibbî, *Kasdu's-sebil*, II, 467; Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 121. Bu kelimenin geçtiği bir ayette şöyle deniliyor:

خِتَامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذَلِكَ فَلَيْتَنَّافِسُ الْمُتَنَافِسُونَ

= Sonu misk kokusu gibidir; yarışanlar bunun için yarışınlar (Mutaffifûn: 83/28)

³⁵³ Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 150.

³⁵⁴ İbn Esîr, *Nihâye*, IV, 373; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 566; Abdurrahîm, *el-Muarreb*, s. 577; Muneccid, *el-Mufasssal*, s. 151.

³⁵⁵ Cevâlikî, *el-Muarreb*, s. 605-606.

³⁵⁶ Şîr, *Mu'cem*, s. 152.

³⁵⁷ Hafacî, *Şifa*, s. 228.

³⁵⁸ Şîr, *Mu'cem*, s. 154.

نَمَط	<i>at.</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁵⁹		
نِيلُوفَر	nilüfer çiçeği	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁶⁰		
يَارِق	<i>bilezik</i>	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁶¹		
يَافُوت	yakut	Farsça oluşuyla ilgili
kaynak ³⁶²		

³⁵⁹ 94; Abdulazîz, *et-Ta'rib*, s. 406.

³⁶⁰ Hafacî, *Şifa*, s. 233.

³⁶¹ Hafacî, *Şifa*, s. 244.

³⁶² Suyûtî, *el-Muhezzeb*, s. 137. Bu kelime Kur'ân'ın şu ayetinde geçmektedir:

كَأَنَّهِنَّ الْيَافُوتُ وَالْمَرْجَانُ
= Onlar yakut ve mercan gibidirler (Rahmân: 55/58)

SONUÇ

Hemen hemen bütün dünya dillerinin sözcüklerini oluşturan sözcükler yerli ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılır. Bir dilin kendisine ait olan ve kökeni o dilde bulunup başka bir dilden alınmayan sözcükler yerli; toplumlar arasında meydana gelen çeşitli etkileşimlere bağlı olarak bir dilin sözcüklerine başka bir dilden giren sözcükler de yabancı olarak kabul edilir. Yabancı sözcükler, Arap dilcileri tarafından çoğunlukla *dahîl* veya *muarreb* olarak adlandırılır.

Bir dile yabancı bir dilden sözcük girmesinin çeşitli nedenleri vardır. Konumuz olan Farsça açısından bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Askerî nedenler
- 2) Siyasî nedenler
- 3) Medenî nedenler
- 4) Sosyal nedenler
- 5) Kültürel nedenler
- 6) Ekonomik nedenler

Gerek ilk filolojik çalışmalar olarak kabul edilen "*Ğarîbu'l-Kur'ân*" ve "*Ğarîbu'l-Hadîs*" yazarları, gerekse başta ünlü dil âlimi Sîbeveyh (ö. 180

/ 796) olmak üzere erken dönem Arap dilcileri bu tür sözcükleri inceleme konusu yapmışlardır.

Klasik dönemde Arap diline "muarreb" veya "dahîl" sözcükler arasında Farsça kökenli olanlar önemli bir oran teşkil etmektedirler. Buna rağmen bildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu sözcüklerle ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak için bu tezi hazırlamış bulunuyoruz. Konuyla ilgili gözlem ve değerlendirmelerimizi şöyle özetleyebiliriz:

1) Arap diline giren dahîl ve muarreb sözcükler arasında en büyük oranı Farsça oluşturmaktadır.

2) Araplar Farsça sözcüklerden bir kısmını hiç değiştirmeden; büyük bir kısmını ise değiştirerek Arapçalaştırmışlardır. Şöyle ki;

a) Arap alfabesinde bulunmayan harfleri taşımayan ve Arap dilindeki vezinlerden birine uyan sözcükler çoğunlukla değiştirilmemiş, az bir kısmı değiştirilmiştir.

b) Arap alfabesinde bulunmayan harfler taşıyan Farsça sözcüklerdeki bu harfler mahreç itibariyle uygun Arap harfleriyle değiştirilmiştir. Arap dilindeki vezinlere uymayanlarda ise harf eklenmesi veya harf düşürülmesi gibi yollarla bir takım değişiklikler yapılarak uyum sağlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ‘ ABDULAZİZ, Muhammed Hasan,
et-Ta ‘rîb fi'l-kadîm ve'l-hadîs, Kahire, 1990.
- ADİY B. ZEYD,
Dîvanu Adiy b. Zeyd, nşr.: Muhammed Cebbâr el-Muaybid,
 Bağdat, 1965.
- ALKAMETU'L-FAHL
Dîvanu Alkameti'l-Fahl, şerhn: A'lem eş-Şentemrî, Halep, 1969.
- ‘ ANÎSÎ, Tubyâ,
**Tefsîru'l-elfâzi'd-dahîle fi'l-luğati'l- ‘Arabiyye me ‘a zikri
 aslihâ
 bi hurûfih**, Kahire, 1965.
- ANTRE B. ŞEDDÂD,
Dîvan, Beyrut, 1893.
- A'ŞÂ, Meymûn b. Kays,
Dîvanu A'sâ, nşr.: Muhammed Hüseyin, Kahire, 1950.
- BİŞR B. EBU HÂZİM,
Dîvanu Bişr b. Ebu Hâzim, nşr.: İzzet Hasan, Dimeşk, 1960.
- BOBO, Mes ‘ûd,
Fî Fıkhi'l-luğa'l-Arabiyye, Dimeşk, 1995.
- CÂHİZ, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr,

el-Beyân ve't-tebyîn, nşr.: Hasan es-Sendûbî, Beyrut, 1993.

_____, **Kitâbu'l-hayevân**, nşr.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut, 1950.

ÇAĞATAY, Neşet,
Sorularla İslâm Dini ve İslâm Tarihi, Ankara, 1977

CEVALİKÎ, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed,
el-Mu'arreb, nşr.: F. Abdurrahîm

EVS B. HACER,
Dîvanu Evs b. Hacer, nşr.: Muhammed Yusuf necm, Beyrut, 1960.

HAFÂCÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed,
Şifâu'l-ğalîl fîma fî kelâmi'l- 'Arab mine'd-dahîl, Kahire, 1922;
Beyrut, ts.

HASAN, İbrahîm Hasan,
Tarîhu'l-İslâm, Beyrut, 1991.

İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osmân,
el-Hasâis, nşr.: Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut, 2001.

İBN DUREYD, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan,
Cemheretu'l-luğa, Haydarâbâd, 1344.

İBN ESÎR, Necmuddîn Ebu's-Seâdat el-Mubarek b. Muhammed,
en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs, nşr.: Tahir ez-Zâvî, Mahmûd
Muhammed et-Tanahî, Kum, 1347.

İBN HİŞÂM, Abdumelik,
es-Sîretu'n-nebeviyye, nşr.: Mustafâ es-Sakâ ve dğr., Kahire, 1936.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim,
Edebu'l-kâtib, nşr.: Alî Fâ 'ûr, Beyrut, 1988; Beyrut, 1967.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mekrem,
Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1990.

- İBN NEDÎM, Muhammed b. İshâk,
el-Fihrist, nşr.: İbrâhîm, Ramazân, Beyrut, 1994.
- İBN SA'D, Muhammed,
et-Tabakâtu'l-Kubrâ, nşr.: İhsân Abbâs, Beyrut, ts.
- İMRUÛLKAYS, Hunduc s. Hucr,
Dîvân, nşr.: Hasan es-Sendûbî, Kahire, ts.; **Dîvanu İmrii'l-Kays**,
nşr.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm, baskı yeri yok, 1974.
- İSFAHANÎ, Ebu'l-Ferec,
el-Eğânî, Beyrut, 1992.
- İVADULLAH, Ebu'l-Fadl,
Mekke fi asri makable'l-İslâm, Riyad, 1981.
- JESPERSEN, Otto,
Language: its Nature, Development and Origin, London, 1954.
- LAKÎT B. YA'MER,
Dîvanu Lakît b. Ya'mer, nşr.: Halîl İbrahîm, Bağdak, 1970.
- LEBÎD B. Rebîa,
Dîvân, nşr.: İhsân Abbâs, Kuveyt, 1962,
- MUHİBBÎ, Muhammed el-Emîn,
Kasdu's-sebîl fima fi'l-luğati'l-Arabiyye mine'd-dahîl, nşr.:
Osman Mahmûd es-Sînî, Riyad, 1994.
- MUNECCİD, Salâhuddîn,
el-Mufassal fi'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu'arreb, Beyrut, 1975.
- MUSAKKAB EL-Abdî,
Şi'ru Musakkab el-Abdî, nşr.: Muhammed Al Yasîn, Bağdat, 1956.
- NABİĞA, Ziyâd b. Muâviye,
Dîvanu'n-Nabiğa, nşr.: Muhammed Tâhir b. Aşûr, Tun9us, 1976.
- SE 'ÂLİBÎ, Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed,
Fikhu'l-luğa ve esrâru'l- 'Arabiyye, nşr.: Yâsîn el-Eyyûbî,
Beyrut, 1999.

- SELLÂME B. CENDEL,
Dîvanu Sellâme b. Cendel, nşr.: Luis Şeyho, Beyrut, 1910.
- SÎBEVEYH, Ebû Bişr ‘Amr b. Osmân,
el-Kitâb, nşr.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut, 1966.
- SÎNÎ, Osman Mahmûd,
Kasdu's-sebîl fima fi'l-luğati'l-Arabiyye mine'd-dahîl,
 Riyad, 1994.
- SUYÛTÎ, Celâluddîn ‘Abdurrahman.
El-Muhezzeb fima vaka'a fi'l-Kur'ân mine'l-muarreb, Beyrut,
 1988.
 -----**el-Muzhir fi ‘ulûmi’l-luğa ve envâ ‘iha**, baskı yeri ve tarihi yok,
 (Dâru ihyâi’l-kütübi’l-Arabiyye).
- ŞÎR, Eddey (veya Eddâ),
Mu ‘cemu'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu ‘arrebe, Beyrut, 1990.
- TARAFE B. EL-ABD,
Dîvanu Tarafe b. el-Abd, nşr.: Alî el-Cundî, Kahire, 1958.
- UMEYYE B. EBU'S-SALT,
Dîvanu Umeyye b. Ebu's-Salt, nşr.: Beşîr Yemmut, Beyrut, ts.
- YAVUZ, Mehmet,
 "Mu ‘arreb Kelimelere Dair Yazılan Eserler Sözlükler", **Nüşa**,
 yıl:1, sayı:2, Ankara,2001.
 _____, "Yabancı Kelimenin Arapça'da Kullanılışı ve Tanınmasındaki
 Ölçüler", **Nüşa**, yıl:1, sayı: 2, Ankara, 2001.
- YILDIRIM, Kadri,
 "Klasik Dönemde Arap Diline Giren Yabancı Sözcükler –Hadisler
 Bağlamında Bir Örnek-", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 5, sayı: 14, Eylül-Aralık
 Ankara 2002.
 -----, **Sözcükbilim**, Diyarbakır, 2003.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, **el-Fâik fi ğabîbi'l-hadîs**, Kahire, 1971.

ZEYDÂN, Corcî,
Târîhu'l-luğati'l- 'Arabiyye, Mısır, 1904.

ZİRİKLİ, Hayruddîn,
el-A'lâm, Beyrut, 1995.

ZUBYÂNÎ, Nâbiĝa,
Dîvân, nşr.: Şükrî Faysal, Beyrut, 1968,

ZUHEYR B. EBÛ SULMÂ
Dîvân, Mısır, 1944.